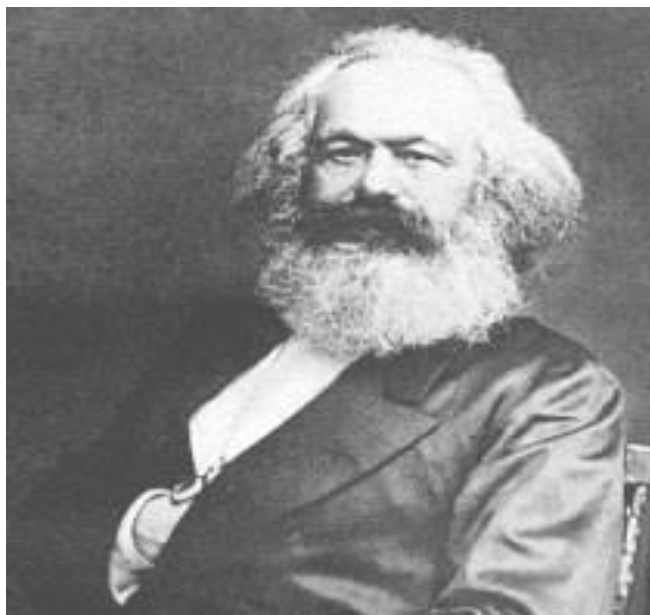

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΗΠΕΙΡΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: ΤΟ ΧΡΗΜΑ ΚΑΙ Ο ΦΕΤΙΧΙΣΜΟΣ

ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: ΜΠΑΛΑΣΚΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

**ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ
ΚΡΟΚΙΔΑΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ**

ΠΡΕΒΕΖΑ 2007

«Η αλλοτριώση εμφανίζεται όχι μόνο στο γεγονός

*ότι τα μέσα της δικής μου ζωής ανήκουν σε κάποιον άλλο
και ότι η δική μου επιθυμία είναι το απρόσιτο κτήμα κάποιου άλλου
αλλά και στο γεγονός ότι όλα τα πράγματα είναι άλλα από τον εαυτό τους
και ότι η δραστηριότητά μου είναι άλλη από τον εαυτό της
και ότι, τέλος (και αυτό ισχύει και για τους κεφαλαιοκράτες),
μια απάνθρωπη δύναμη κυβερνάει τα πάντα».*

Καρλ Μαρξ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΧΡΗΜΑ ΚΑΙ ΦΕΤΙΧΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ

1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

σελ. 4

1.2 ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

σελ. 5

1.2.1 Το χρήμα ως μέτρο υπολογισμού των αξιών και τιμών

σελ. 5

1.2.2 Το χρήμα ως μέσο πληρωμών και συναλλαγών

σελ. 6

1.2.3 Το χρήμα ως απόθεμα αξίας (ως μέσο αποταμίευσης)

σελ. 7

1.2.4 Το χρήμα ως μέσο (μέτρο μελλοντικών πληρωμών)

σελ. 8

1.3 Η ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ

ΧΡΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

σελ. 9

1.3.1 Τα προβλήματα μιας εμπράγματης οικονομίας

σελ. 9

1.3.2 Τα μειονεκτήματα μιας καθαρά εμπράγματης κοινωνίας

σελ. 10

1.4 ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

σελ. 12

1.4.1 Χρήμα – Αγαθό

σελ. 12

1.4.2 Μεταλλικό Χρήμα

σελ. 13

1.4.3 Χαρτονομίσματα (τραπεζογραμμάτια)

σελ. 14

1.4.4 Χρήμα – Καταθέσεις όψεως (λογιστικό χρήμα)

σελ. 17

1.5 Η ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

σελ. 18

1.5.1 Η στενή έννοια του χρήματος : M1

σελ. 18

1.5.2 Η κύρια έννοια του χρήματος : M2

σελ. 20

1.5.3 Η ευρύτερη έννοια του χρήματος : M3

σελ. 20

1.6 Ο ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΣΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ

ΧΡΗΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

σελ.21

1.6.1 Κέρματα

σελ. 21

1.6.2 Χαρτονομίσματα

σελ. 22

1.6.3 Καταθέσεις όψεως (που κινούνται με επιταγές)

σελ. 23

2.1 Ο ΦΕΤΙΧΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ

σελ. 25

2.1.1 Εισαγωγή

σελ. 25

2.1.2 Ο φετιχιστικός χαρακτήρας του εμπορεύματος

σελ. 25

2.2 Η ΠΡΑΓΜΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΤΟΥ

σελ. 38

ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΤΟΥ

3.1. ΤΟ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ ΚΑΙ Η ΑΞΙΑ ΧΡΗΣΗΣ ΤΟΥ

σελ. 45

3.2. Ο ΔΙΠΛΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΟΥ

σελ. 52

ΠΕΡΙΕΧΕΤΑΙ ΣΤΑ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΑ

4.1. ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΦΕΤΙΧΙΣΜΟΣ ΤΟΥ

σελ. 58

ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ

4.2 Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ

ΜΙΣΘΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

σελ. 63

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

σελ. 65

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ – ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ

σελ. 66

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

σελ. 67

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

1.1 Εισαγωγή

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι το χρήμα ασκεί σημαντικό ρόλο στις σύγχρονες βιομηχανικές οικονομίες.

Το χρήμα θεωρείται μια από τις σπουδαιότερες ανακαλύψεις του ανθρώπου, ίσως η τρίτη κατά σειρά μετά την ανακάλυψη της φωτιάς και του τροχού και διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στη ζωή των ανθρώπων.

Οι κοινωνίες θα παρέμεναν στο στάδιο της υπανάπτυξης, ίσως και στο πρωτόγονο στάδιο, χωρίς την ανακάλυψη του χρήματος.

Για την εμφάνιση και ιστορική εξέλιξη του χρήματος μπορούμε να πούμε ότι δεν γνωρίζουμε αρκετά ακόμη, παρόλο που υπάρχει μεγάλος αριθμός ερευνητικών εργασιών πάνω στο θέμα αυτό.

Είναι σίγουρο πάντως ότι, το χρήμα δεν ανακαλύφθηκε σε κάποια συγκεκριμένη στιγμή και σε κάποια συγκεκριμένη χώρα με τη μορφή που έχει σήμερα, αλλά πέρασε από πολλά στάδια εξέλιξης προτού φτάσει στη σημερινή μορφή του.

Ο Αριστοτέλης (384 – 322 π.Χ.) διατύπωσε την άποψη ότι οι άνθρωποι επινόησαν το χρήμα γαι λόγους σκοπιμότητας, δηλαδή γαι τη διευκόλυνση διεκπεραίωσης των συναλλαγών τους.

ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Χρήμα (money) θεωρείται οτιδήποτε το οποίο γίνεται γενικά αποδεκτό στις συναλλαγές.

Το χρήμα αποκτά την αξία του από το γεγονός ότι είναι γενικά αποδεκτό ως μέσο αγοράς και υπηρεσιών και ως μέσο εξόφλησης δανείων.

Για να αντιληφθούμε όμως καλύτερα την έννοια του χρήματος πρέπει να εξετάσουμε τις λειτουργίες τις οποίες επιτελεί το χρήμα στην οικονομική διαδικασία.

1.2 ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

1.2.1 Το χρήμα ως μέτρο υπολογισμού των αξιών και τιμών

Σε μια οικονομία αντιπραγματισμού, όλα τα αγαθά θα πρέπει να εκτιμηθούν σε σχέση με όλα τα άλλα αγαθά. Θα πρέπει να υπάρχει, παραδείγματος χάρη, η τιμή ενός βιβλίου εκφρασμένη σε αστακούς (δηλαδή, ο αριθμός των αστακών που πρέπει να δοθούν για την αγορά ενός βιβλίου), η τιμή ενός ζεύγους υποδημάτων εκφρασμένη σε σπίρτα ή η τιμή για τους αστακούς εκφρασμένη σε υποδήματα, κ.ο.κ.

Η τιμολόγηση των αγαθών με ένα τέτοιο σύστημα θα ήταν αδύνατη και πραγματικά ένας εφιάλτης, η δε τήρηση των λογοστικών βιβλίων θα ήταν τόσο περίπλοκη και κουραστική, ώστε κατ' ουσία θα ήταν αδύνατη.

Η ύπαρξη μιας κοινής μονάδας μέτρησης (υπολογισμού) απλοποιεί σημαντικά τις τεχνικές της τιμολόγησης και τις τεχνικές της λογιστικής.

Μια μονάδα μέτρησης είναι ένας τρόπος καθορισμού μιας συγκεκριμένης τιμής (αξίας) στα οικονομικά αγαθά και υπηρεσίες. Έτσι, ως μονάδα μέτρησης, χρησιμοποιείται η νομισματική μονάδα για τον καθορισμό της τιμής (αξίας) των αγαθών και υπηρεσιών σε σχέση με τα άλλα αγαθά και υπηρεσίες.

1.2.2 Το χρήμα ως μέσο πληρωμών και συναλλαγών

Το χρήμα αποτελεί μια γενικώς αποδεκτή αγοραστική δύναμη. Ο καθένας από εμάς εργάζεται για την απόκτηση χρήματος και έπειτα χρησιμοποιεί αυτό το χρήμα για να αγοράσει αγαθά και υπηρεσίες που παράγει κάποιος άλλος. Αυτό το χαρακτηριστικό του χρήματος ονομάζεται λειτουργία του χρήματος ως μέσο ανταλλαγής και γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι είναι η πιο σπουδαία λειτουργία την οποία εκτελεί. Στη διαδικασία της επεξεργασίας των αγαθών, το χρήμα κάνει δυνατή την εξειδίκευση. Η εξειδίκευση είναι πολύ σημαντική σε οποιαδήποτε αποτελεσματική οικονομία.

Η εξειδίκευση επιτρέπει στα άτομα να αγοράζουν τα περισσότερα αγαθά από άλλους, αντί να παράγουν οι ίδιοι τα αγαθά αυτά.

Τα άτομα, συνεπώς, μπορεί να εξειδικευτούν σε περιοχές όπου έχουν ένα συγκριτικό πλεονέκτημα, και θα πάρουν χρήμα για τους καρπούς της εργασίας τους.

Το χρήμα αυτό μπορούν μετά να το ανταλλάξουν για τους καρπούς της εργασίας των άλλων ατόμων.

Το χρήμα επιτρέπει εξειδίκευση, όχι μόνο κατά εργασία, αλλά επίσης σε περιφερειακή και διεθνή κλίμακα. Είναι, πράγματι, αδύνατο να φανταστείς μια περίπλοκη σύγχρονη βιομηχανική οικονομία, με τις μυριάδες λειτουργικές, βιομηχανικές και περιφερειακές και ακόμη διεθνείς αλληλοεξαρτήσεις, χωρίς την ύπαρξη ενός μέσου συναλλαγής.

Καθώς ο όγκος του εμπορίου και ο αριθμός των διαθέσιμων αγαθών και υπηρεσιών αυξάνει, το χρήμα προσλαμβάνει ένα πολύ σημαντικότερο ρόλο στην οικονομία.

Το χρήμα, συνεπώς, ως μέσο συναλλαγής είναι κρίσιμο στις σύγχρονες οικονομίες. Εντούτοις σε μια αυτάρκη οικογενειακή μονάδα ή οικονομία το χρήμα δεν παίζει τόσο σημαντικό ρόλο.

1.2.3 Το χρήμα ως απόθεμα αξίας (ως μέσο αποταμίευσης)

Μια τρίτη λειτουργία του χρήματος, η οποία απορρέει κατά ένα

*μεγάλο μέρος από τη λειτουργία του ως μέσο συναλλαγής, είναι ότι το χρήμα χρησιμεύει, ως **απόθεμα** αξίας (store of value).*

Αυτό που εννοούμε, βασικά, είναι ότι το χρήμα λειτουργεί (χρησιμεύει) και ως μέσο συναλλαγής κατά τη διάρκεια του χρόνου, καθώς επίσης και σε οποιαδήποτε στιγμή κατά τη διάρκεια του χρόνου.

Έτσι, τα άτομα είναι πρόθυμα να πληρωθούν μόνο μια φορά την εβδομάδα ή μια φορά το μήνα, γιατί γνωρίζουν ότι το χρήμα το οποίο εισπράττουν σήμερα, θα είναι χρήμα και στο μέλλον. Δεν υπάρχει ανάγκη, συνεπώς, να δαπανήσουν το χρήμα αμέσως από φόβο ότι σύντομα κάτι άλλο θα μπει σε χρήση ως μέσο συναλλαγής. Έτσι, παρέχεται στα άτομα η δυνατότητα να αποταμιεύσουν από το τρέχον εισόδημα για να το δαπανήσουν στο μέλλον.

Η λειτουργία αυτή του χρήματος ως απόθεμα αξίας δεν αποτελεί αποκλειστικότητα του χρήματος. Τον ίδιο ρόλο, όπως είναι γνωστό, μπορεί να διαδραματίσουν και άλλα αγαθά, όπως, παραδείγματος χάρη, τα ακίνητα περιουσιακά στοιχεία, τα κοσμήματα, τα πολύτιμα μέταλλα, τα έργα τέχνης, τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά, οι μετοχές, οι ομολογίες, καταθέσεις σε προθεσμία σε τράπεζες και ειδικούς πιστωτικούς οργανισμούς κ.ο.κ.

Σε σύγκριση με την ποικιλία αυτή των **μέσων αποθέματος** αξίας (σώρευσης περιουσίας), το χρήμα παρουσιάζει το βασικό πλεονέκτημα

της άμεσης ρευστότητας. Μπορεί, δηλαδή, να χρησιμοποιηθεί, όποτε χρειάζεται, για την αγορά άλλων αγαθών, πράγμα που δεν συμβαίνει με τα υπόλοιπα περιουσιακά στοιχεία.

Το πλεονέκτημα αυτό αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό του χρήματος και το διαχωρίζει από τα άλλα περιουσιακά στοιχεία. Το χαρακτηριστικό αυτό οφείλεται στη γενική αποδοχή του χρήματος ως μέσο πληρωμών.

1.2.4 Το χρήμα ως μέσο (μέτρο) μελλοντικών πληρωμών

Η τέταρτη λειτουργία του χρήματος είναι ότι το χρήμα χρησιμεύει ως μέτρο (μέσο) μελλοντικών πληρωμών. Η λειτουργία αυτή του χρήματος ταυτόχρονα συνεπάγεται, τη χρήση του χρήματος ως μέσο συναλλαγής καθώς και ως μονάδα μέτρησης.

Οι οφειλές καθορίζονται και εκφράζονται τυπικά σε όρους μιας μονάδας μέτρησης και εξοφλούνται με ένα νομισματικό μέσο συναλλαγής. Αυτό είναι σαν να πούμε ότι μια οφειλή (ένα χρέος) καθορίζεται και εκφράζεται σε δραχμές και εξοφλείται με νόμισμα (χαρτονομίσματα, κέρματα) ή επιταγή. Μια ομολογία, παραδείγματος χάρη, έχει ονομαστική αξία (η αξία που αναγράφεται σε αυτήν και η οποία πληρώνεται κατά την ημερομηνία λήξης της), η οποία καθορίζεται σε δραχμές. Οι περιοδικές πληρωμές τόκων που απορρέουν από αυτή την ομολογία καθορίζονται και πληρώνονται σε δραχμές.

Όταν η ομολογία γίνει ληξιπρόθεσμη, η ονομαστική αξία της πληρώνεται στο κάτοχό της σε δραχμές.

Οι οφειλές γενικά εκφράζονται σε χρηματικούς όρους. Αυτό, φυσικά, γίνεται διότι το χρήμα είναι μια γενικώς αποδεκτή αγοραστική δύναμη, εκφρασμένη σε συγκεκριμένες τυποποιημένες μονάδες.

1.3 Η ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

1.3.1 Τα προβλήματα μιας εμπράγματης οικονομίας

Το σημαντικότερο πρόβλημα, το οποίο αντιμετωπίζει μια εμπράγματη οικονομία, είναι ότι απαιτείται μια διπλή σύμπτωση αναγκών. Αυτό σημαίνει

ότι, εάν π.χ η κυρία Φιλίππου επιθυμεί να αποκτήσει ψωμί, αλλά έχει μόνο παπούτσια για ανταλλαγή, θα πρέπει να βρει κάποιο άλλο άτομο (ας πούμε τον κύριο Γεωργίου) ο οποίος είναι φούρναρης και έχει ανάγκη από παπούτσια. Η έρευνα που απαιτείται για να εντοπιστεί ο κύριος Γεωργίου απαιτεί χρόνο και συνεπώς, υπάρχει ένα κόστος ευκαιρίας του χρόνου που δαπανήθηκε από την κυρία Φιλίππου ερευνώντας για ένα συγκεκριμένο άτομο για να πραγματοποιήσει τη συγκεκριμένη ανταλλαγή.

Κατ' ουσία είναι αδύνατο να βρεις κάποιο άτομο σε μια οικονομία, το οποίο σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο να θέλει το αγαθό ή την υπηρεσία, που ένα άλλο άτομο εκείνη τη χρονική περίοδο επιθυμεί να ανταλλάξει.

Με άλλα λόγια, η διπλή σύμπτωση των αναγκών σπανίως συμβαίνει σε μια σύγχρονη οικονομία.

Αυτό δεν σημαίνει ότι ο αντιπραγματισμός ήταν πάντοτε αναποτελεσματικός. Σε μερικές κοινωνίες που παράγουν περιορισμένο αριθμό προϊόντων και αγαθών η ανάπτυξη του εμπορίου τους βρίσκεται σε χαμηλό επίπεδο.

Σε τέτοιες κοινωνίες ο αντιπραγματισμός έχει λειτουργήσει χωρίς προβλήματα και μπορεί να συνεχίσει να λειτουργεί με αυτόν τον τρόπο.

Εντούτοις, όταν σε μια κοινωνία παράγεται μεγάλος αριθμός αγαθών και υπηρεσιών και το εμπόριο αναπτύσσεται με τις άλλες κοινωνίες, το κόστος του αντιπραγματισμού θα ξεπερνά σημαντικά τα οφέλη του. Ένας νέος μηχανισμός πληρωμής θα αντικαταστήσει βαθμιαία τον αντιπραγματισμό, ακόμη και εάν ο αντιπραγματισμός σε περιορισμένη μορφή μπορεί να συνεχίσει σε ένα πλήρως αναπτυγμένο νομισματικό σύστημα.

Αντιπραγματισμός σε μικρή έκταση φυσικά λαμβάνει χώρα σήμερα σε πολλές αναπτυγμένες χώρες. Η αναβίωση του αντιπραγματισμού αποδίδεται σε μια προσπάθεια των συναλασσομένων να αποφύγουν τους φόρους.

1.3.2 Τα μειονεκτήματα μιας καθαρά εμπράγματης κοινωνίας

Μια καθαρά εμπράγματη οικονομία έχει πολυάριθμα μειονεκτήματα, μερικά από τα οποία είναι τα παρακάτω:

α) Έλλειψη (ανυπαρξία) μεθόδου αποθεματοποίησης της γενικώς αποδεκτής αγοραστικής δύναμης.

Με το χρήμα τα άτομα και οι επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα αποθεματοποίησης μιας γενικά αποδεκτής αγοραστικής δύναμης (σε αντίθεση με τον αντιπραγματισμό όπου παρέχεται η δυνατότητα αποθεματοποίησης μιας συγκεκριμένης αγοραστικής δύναμης, π.χ. παπούτσια, ζώα κ.λ.π).

Ο αντιπραγματισμός συνεπώς παρέχει τη δυνατότητα στα άτομα και τις επιχειρήσεις να αποθεματοποιούν μόνο συγκεκριμένα αγαθά, η αξία των οποίων μπορεί να μειωθεί με την πάροδο του χρόνου λόγω χειροτέρευσης των φυσικών ιδιοτήτων τους ή μεταβολής των προτιμήσεων.

β) Έλλειψη (ανυπαρξία) μιας κοινής μονάδας μέτρησης και αξίας.

Σε ένα σύστημα αντιπραγματισμού η τιμή κάθε αγαθού και υπηρεσίας πρέπει να εκφραστεί σε όρους κάθε άλλου αγαθού και υπηρεσίας. Ο αντιπραγματισμός, συνεπώς, οδηγεί στην ανυπαρξία ενός τυποποιημένου μέσου για να εκφράσει (δηλώσει) κανείς την τιμή των αγαθών.

Φαντάσου τον αριθμό των τιμών που θα υπήρχαν, εάν υπήρχαν μόνο 1000 αγαθά στην οικονομία, αλλά δεν υπήρχε χρήμα ή νομισματική μονάδα μέτρησης. Αυτό σημαίνει ότι ένα αγαθό, π.χ. τα παπούτσια, θα μπορούσε να ανταλλαγεί με εισιτήρια θεάτρου, πορτοκάλια, γάλα, ψωμί ή άλλα αγαθά.

Σε ανυπαρξία νομισματικής μονάδας, η τιμή των παπουτσιών θα μπορούσε να εκφραστεί σε όρους με τα υπόλοιπα 999 αγαθά.

Ότι ισχύει για τα παπούτσια, θα ισχύει για κάθε ένα από τα άλλα 999 αγαθά.

Ο αριθμός των τιμών ανταλλαγής κάθε αγαθού σε σχέση με τα άλλα αγαθά βρίσκεται από τον παρακάτω τύπο:

$$\text{Τιμές ανταλλαγής} = \frac{\quad}{2}$$

όπου: **N** δηλώνει τον αριθμό των αγαθών και υπηρεσιών που υπάρχουν σε μια οικονομία.

Το **N** στο παραπάνω παράδειγμά μας είναι 1000. Συνεπώς:

$$\text{Τιμές ανταλλαγής} = \frac{1000 (999)}{2} = 499.500$$

(αριθμός τιμών ανταλλαγής για τα 1000 αγαθά)

γ) Έλλειψη (ανυπαρξία) καθορισμένης μονάδας για χρησιμοποίηση κατά τη σύναψη και διατύπωση συμβάσεων που απαιτούν μελλοντικές πληρωμές.

Πολλές συμβάσεις έχουν να κάνουν με μελλοντικές δραστηριότητες και μελλοντικές ανταλλαγές.

Σε ένα σύστημα αντιπραγματισμού, είναι σημαντικά δύσκολο να συνάψεις και διατυπώσεις συμβάσεις για μελλοντικές πληρωμές σε μια μονάδα την οποία πρόθυμα αποδέχονται και οι δύο συμβαλλόμενοι.

Είναι δυνατό να συνάψεις τέτοιες συμβάσεις για τη μελλοντική πληρωμή αγαθών ή υπηρεσιών, αλλά η αξία αγοράς των αγαθών ή υπηρεσιών που έχουν συμφωνηθεί για πληρωμή μπορεί να μεταβληθούν δραματικά μέχρι το χρόνο που πρέπει να γίνουν οι πληρωμές και πιθανό τα αγαθά αυτά να υποστούν απαξίωση ή αλλοίωση.

1.4 ΕΙΔΗ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

1.4.1 Χρήμα – αγαθό

Οι κοινωνίες της κλασικής αρχαιότητας καθώς και οι πρωτόγονες κοινωνίες χρησιμοποίησαν ως χρήμα οποιοδήποτε αγαθό είχαν στην κατοχή τους τα άτομα.

Στις κοινωνίες που ήταν σε μεγάλο βαθμό υποανάπτυκτες χρησιμοποιήθηκε ως χρήμα οποιοδήποτε χρήσιμο αγαθό. Το αλάτι και τα ζώα, παραδείγματος χάρη, χρησιμοποιήθηκαν ως χρήμα στην Αρχαία Ρώμη, ο καπνός χρησιμοποιήθηκε στις αποικίες της Αμερικής, οι χοίροι χρησιμοποιήθηκαν σε μερικές νήσους της Νότιας Θάλασσας. Όλα τα είδη των αγαθών από τα δημητριακά μέχρι δέρματα ζώων, χρησιμοποιήθηκαν ως χρήμα.

Η χρησιμοποίηση όμως αγαθών και αντικειμένων που δεν είχαν τις βασικές χαρακτηριστικές ιδιότητες του χρήματος, όπως π.χ. φορητότητα, ανθεκτικότητα, διαιρετότητα, ομοιογένεια και αναγνωρισιμότητα δεν μπορούσαν να επικρατήσουν τελικά ως χρήμα, διότι παρουσίαζαν σημαντικά προβλήματα στις συναλλαγές.

Πολλά αγαθά και αντικείμενα που δεν είχαν τις παραπάνω βασικές ιδιότητες εγκαταλείφθηκαν σταδιακά και τη θέση τους πήραν αγαθά και αντικείμενα που ήταν πιο ανθεκτικά και μπορούσαν εύκολα να αποκτήσουν τις ιδιότητες ομοιογένεια, φορητότητα κ.λ.π. Έτσι, με την πάροδο του χρόνου επικράτησαν τα μέταλλα να χρησιμεύουν ως χρήμα.

Πράγματι, το χρήμα για να εκπληρώνει την αποστολή του, χρειάζεται να κατέχει ορισμένα χαρακτηριστικά, μεταξύ των οποίων είναι τα εξής:

- Πρέπει να είναι εκφράσιμο σε τυποποιημένες μονάδες, έτσι ώστε ο καθένας να ομιλεί γαι το ίδιο πράγμα.
- Πρέπει να είναι διαιρετό σε πολύ μικρές μονάδες έτσι, ώστε να είναι δυνατό να πραγματοποιούνται συναλλαγές ακόμη και πολύ μικρής αξίας.

- Πρέπει να είναι εύκολα φορητό, έτσι, ώστε οι συναλασσόμενοι να είναι σε θέση να το μεταφέρουν από ένα μέρος σε άλλο ακόμη και σε μακρινές αποστάσεις χωρίς δυσκολία.
- Πρέπει να είναι ανθεκτικό έτσι, ώστε ένα άτομο που πηγαίνει σε ένα μακρινό μέρος για συναλλαγή να φτάνει στον προορισμό του με το – ίδιο – αγαθό ή αντικείμενο, δηλαδή χωρίς αυτό να υποστεί καμία μεταβολή ή αλλοίωση. Τα νεκρά ζώα οπωσδήποτε δεν έχουν μεγάλη ζήτηση ...).

1.4.2 Μεταλλικό χρήμα

Είναι σαφές ότι μέχρι την εποχή της εμφάνισης του σύγχρονου χρήματος, η πιο διαδεδομένη μορφή χρήματος ήταν τα μέταλλα.

Στην αρχαία εποχή χρησιμοποιήθηκε ως χρήμα ο σίδηρος και ο χαλκός, αλλά καθώς οι τεχνικές της εξόρυξης και της τήξης των μετάλλων βελτιώθηκαν, τα μέταλλα αυτά έχασαν την ιδιότητα της σπανιότητας, γαι το λόγο αυτό σταδιακά εγκαταλείφθηκαν και τη θέση τους πήρε ο χρυσός και ο άργυρος που ήταν πιο σπάνια μέταλλα.

□ Διμεταλισμός

Καθ' όλη τη διάρκεια του μεγαλύτερου μέρους των σύγχρονων χρόνων, και ο χρυσός και ο άργυρος χωριστά ή και ταυτόχρονα χρησιμοποιήθηκαν ως χρήμα.

Μολονότι πρόσφατα έχει επικρατήσει η αντίληψη ότι ο χρυσός ήταν το πλέον διαδεδομένο μέταλλο, στην πραγματικότητα ο άργυρος χρησιμοποιήθηκε συχνότερα ως χρήμα μέχρι το τέλος του 18ου αιώνα.

Προ του αιώνα αυτού, ο χρυσός ήταν τόσο σπάνιος και οι τιμές και τα εισοδήματα ήταν τόσο χαμηλά, ώστε ο χρυσός κατέληξε να μην αποτελεί κατάλληλο και βολικό μέταλλο για τις συνήθεις αγορές. Έπρεπε να διαιρεθεί σε μονάδες οι οποίες ήταν πάρα πολύ μικρές για να χρησιμοποιηθούν με ευκολία για τις συνήθεις συναλλαγές. Ο άργυρος, αντίθετα, ήταν καταλληλότερος για την καθημερινή χρήση, και, συνεπώς, ήταν το μέταλλο που χρησιμοποιήθηκε πολύ περισσότερο στις καθημερινές συναλλαγές.

Μολονότι μερικές χώρες χρησιμοποίησαν αποκλειστικά μόνο ένα μέταλλο, τον χρυσό ή άργυρο ως βάση για την προσφορά του χρήματός τους, στις περισσότερες περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν και τα δύο αυτά μέταλλα ως βάση του νομισματικού συστήματός τους.

Η χρήση και των δύο, του χρυσού και αργυρού, καλείται διμεταλλισμός ή διμεταλλική βάση.

1.4.3 Χαρτονομίσματα

Μελετώντας την ιστορική εξέλιξη του χρήματος παρατηρούμε τρία βασικά στάδια εξέλιξης των χαρτονομισμάτων για να φτάσουμε στη σημερινή μορφή τους.

Τα τρία αυτά στάδια είναι:

- α) Χαρτονομίσματα με πλήρες αντίκρυσμα (κάλυμμα)
- β) Χαρτονομίσματα με μερικό αντίκρυσμα (κάλυμμα)
- γ) Χαρτονομίσματα χωρίς αντίκρυσμα (κάλυμμα)

α) Χαρτονομίσματα με πλήρες αντίκρυσμα (κάλυμμα)

Τα χαρτονομίσματα με πλήρες αντίκρυσμα (κάλυμμα) ήταν βεβαιώσεις (πιστοποιητικά) χωρίς καμία εμπορευματική αξία, που

αντιπροσώπευαν όμως ποσότητα πολύτιμου μετάλλου αξίας ίσης με αυτή που αναγραφόταν στον τίτλο.

Συγκεκριμένα, τα πολύτιμα μέταλλα παραδίδονταν για φύλαξη σε τρίτο, π.χ. τράπεζες, και έπειτα δινόταν μια απόδειξη που βεβαίωνε την κυριότητα του χρυσού και η οποία κυκλοφορούσε σαν χρήμα και αντικαθιστούσε τα ίδια τα πολύτιμα μέταλλα.

Παραδείγματος χάρη, μεταξύ του 1990 και 1993, η κυβέρνηση των ΗΠΑ είχε εκδώσει βεβαιώσεις χρυσού (δηλαδή βεβαιώσεις που αντιπροσώπευαν μια συγκεκριμένη ποσότητα χρυσού). Οι βεβαιώσεις χρυσού είχαν ως αντίκρυσμα (κάλυμμα) κατά 100% χρυσό, ο οποίος διατηρείτο στο Θησαυροφυλάκιο των ΗΠΑ και μπορούσαν να μετατραπούν, οποιαδήποτε στιγμή, σε χρυσό με την παρουσίαση των βεβαιώσεων αυτών στο Θησαυροφυλάκιο.

Οι βεβαιώσεις χρυσού ήταν σαν να είχες στα χέρια σου το χρυσό που ήταν κατατεθειμένος στο Θησαυροφυλάκιο, αλλά όμως ήταν πολύ περισσότερο κατάλληλες σε σύγκριση με τον χρυσό για να χρησιμοποιηθούν σαν χρήμα. Οι βεβαιώσεις αυτές καλούνται συνήθως **αντιπροσωπευτικό χρήμα** και δεν μεταβάλλουν κατά οποιονδήποτε τρόπο την περιγραφή ή ανάλυση του χρήματος – αγαθού ή μεταλλικού χρήματος που περιγράψαμε παραπάνω.

β) Χαρτονομίσματα μεμερικό αντίκρυσμα (κάλυμμα)

Έχοντας αντιληφθεί την έννοια του αντιπροσωπευτικού χρήματος δηλαδή του χρήματος με πλήρες αντίκρυσμα, χρειάζεται μόνο ένα μικρό νοητικό βήμα για να καταλάβουμε το χρήμα με μερικό αντίκρυσμα (κάλυμμα).

Το αντιπροσωπευτικό χρήμα απαιτεί η πλήρης αξία του πολύτιμου μετάλλου, που αντιπροσωπεύεται από μια βεβαίωση, να

διατηρείται σε κατάθεση (σε ένα Θησαυροφυλάκιο), απαιτεί δηλαδή να υπάρχει πλήρες αντίκρυσμα κατά 100% σε χρυσό για τις βεβαιώσεις που κυκλοφορούν σαν χρήμα.

Ας υποθέσουμε τώρα ότι οι βεβαιώσεις που αντιπροσωπεύουν μια αξία χρυσού, αντί να έχουν αντίκρυσμα 100% σε χρυσό, έχουν μόνο 50%. Το ερώτημα που τίθεται τώρα, είναι το εξής: Θα μπορούσε να λειτουργήσει ένα τέτοιο σύστημα σε μια οικονομία; Η απάντηση είναι ναι.

Η περίπτωση είναι ακριβώς ανάλογη με τη σχέση κατάθεση – αποθέματα των τραπεζών.

Επειδή όλα τα άτομα δεν χρειάζονται, ταυτόχρονα, όλο τον χρυσό που έχουν καταθέσει, η αξία του χρυσού, που πράγματι διατηρείται σε κατάθεση, μπορεί να είναι σημαντικά μικρότερη από την αξία που αντιπροσωπεύουν οι βεβαιώσεις που βρίσκονται σε κυκλοφορία.

Παραδείγματος χάρη, μεταξύ του 1914 και 1945 στις ΗΠΑ τα ομοσπονδιακά τραπεζογραμμάτια (χαρτονομίσματα) είχαν αντίκρυσμα 40% σε χρυσό. Πολλές χώρες ακολούθησαν την ίδια διαδικασία και έτσι δημιουργήθηκε το χρήμα – χαρτονομίσματα με μερική κάλυψη (σε χρυσό).

γ) Χαρτονομίσματα χωρίς αντίκρυσμα (κάλυμμα)

Συνεχίζοντας τον παραπάνω συλλογισμό ότι, εάν σε μια οικονομία μπορεί να λειτουργήσει το σύστημα με την έκδοση χαρτονομισμάτων αντίκρυσμα 40% γιατί να μη μπορεί να λειτουργήσει το σύστημα με λιγότερο αντίκρυσμα, π.χ. 25%, ή ακόμη και 10% και πράγματι γιατί όχι και με μηδέν τοις εκατό.

Εάν το χρήμα σε μια οικονομία δεν έχει αντίκρουσμα σε χρυσό, τότε ακνένα άτομο δεν θα μπορέσει να μετατρέψει τις βεβαιώσεις που έχει στα χέρια του σε χρυσό.

Αλλά, γιατί πρέπει τα άτομα να το κάνουν αυτό, δηλαδή να μετατρέπουν τις βεβαιώσεις (χαρτονομίσματα) σε χρυσό;

Όπως αναφέρθηκε κάπου αλλού, το χρήμα είναι ό,τι κάνει (δηλαδή τις λειτουργίες που εκτελεί) και όχι ό,τι είναι. Επομένως οτιδήποτε θα μπορούσε να εκτελέσει τις λειτουργίες του χρήματος, δηλαδή ως μέσο μέτρησης και ως μέσο (μέτρο) μελλοντικών πληρωμών, είναι χρήμα.

Στη χώρα μας, σήμερα, όπως και σε άλλες χώρες του κόσμου, το χρήμα που βρίσκεται σε κυκλοφορία (χαρτονομίσματα και κέρματα) είναι χρήμα χωρίς αντίκρουσμα.

1.4.4 Χρήμα – Καταθέσεις όψεως (λογιστικό χρήμα)

Το χρήμα δηλαδή τα κέρματα καθώς και τα χαρτονομίσματα είναι προφανώς χρήμα και κανείς πράγματι δεν έχει την παραμικρή αμφιβολία ότι όλα αυτά είναι χρήμα.

Τι δεν είναι προφανές ακόμη (μέχρι να το υποδείξουμε); Είναι ότι τα είδη χρήματος που μνημονεύσαμε παραπάνω αποτελούν ένα μέρος της συνολικής προσφοράς χρήματος της χώρας μας. Συγκεκριμένα, όπως θα δούμε παρακάτω, στη χώρα μας το 1989, η συμμετοχή των κερμάτων (1,2%) και των χαρτονομισμάτων (60%) φτάνει το 61,2% της συνολικής προσφοράς χρήματος (κέρματα + χαρτονομίσματα + καταθέσεις όψεως), που χρησιμοποιείται για τη διενέργεια των συναλλαγών. Το δ υπόλοιπο 38,8% είναι λογιστικό

χρήμα, δηλαδή λογαριασμοί όψεως που διατηρούνται στις τράπεζες και κινούνται με επιταγές.

Για να δούμε ότι οι λογαριασμοί όψεως είναι χρήμα, ας ανατρέξουμε στον κατάλογο των λειτουργιών του χρήματος και ας κάνουμε τις εξής ερωτήσεις:

α) Είναι οι καταθέσεις όψεως ένα μέσο συναλλαγής; Σαφώς είναι. Είναι δυνατόν να πληρωθούμε με επιταγές και επίσης είναι δυνατόν να κάνουμε τις πληρωμές μας με επιταγές, δηλαδή μεταφέροντας καταθέσεις όψεως από ένα άτομο σε ένα άλλο άτομο.

β) Είναι οι καταθέσεις όψεως ένα μέσο αποθέματος αξίας (ένα μέσο αποταμίευσης); Φυσικά είναι. Τα άτομα και οι επιχειρήσεις είναι δυνατόν να διατηρούν ένα μέρος του πλούτου τους σε λογαριασμούς όψεως.

γ) Είναι οι καταθέσεις όψεως ένα μέσο μελλοντικών πληρωμών; Η απάντηση είναι ναι. Τα άτομα είναι δυνατόν να εξοφλήσουν τις οφειλές τους από την αγορά αυτοκινήτων, οικιών, οικιακού εξοπλισμού κλπ. με μηνιαίες επιταγές.

Επειδή οι καταθέσεις όψεως των τραπεζών εκτελούν τις λειτουργίες του χρήματος, πρέπει συνεπώς και αυτές να θεωρηθούν ως χρήμα.

Σημειώνουμε ότι, οι καταθέσεις όψεως είναι αυτές καθ' εαυτές, οι οποίες είναι χρήμα, και όχι οι επιταγές που σύρονται έναντι των καταθέσεων.

Στις περισσότερες οικονομίες η προτίμηση των συναλλασσομένων στρέφεται στη χρησιμοποίηση επιταγών περισσότερο παρά στα χαρτονομίσματα και κέρματα. Η προτίμηση αυτή οφείλεται στα σχετικά πλεονεκτήματα που παρέχουν οι επιταγές. Τα κυριότερα από αυτά είναι τα εξής:

α) Μικρότερη πιθανότητα κλοπής ή απώλειας σε σύγκριση με τα χαρτονομίσματα και κέρματα.

β) Αναγραφή στην επιταγή της αξίας της συναλλαγής στο ακριβές ποσό, χωρίς να απαιτείται οι συναλλασσόμενοι να χρησιμοποιήσουν ψιλά ή ρέστα.

γ) Εύκολη και με σχετικά μικρό κόστος μεταφορά των καταθέσεων όψεως από το λογαριασμό ενός συναλλασσομένου στο λογαριασμό του άλλου, χωρίς να επηρεάζει τη διαδικασία αυτή το ύψος του ποσού ή η γεωγραφική απόσταση των συναλλασσομένων.

1.5 Η ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

1.5.1 Η στενή έννοια του χρήματος: M1

Με βάση την άποψη ότι με τον όρο χρήμα εννοούμε τα μέσα πληρωμών για την αγορά αγαθών, το χρήμα με την έννοια αυτή περιλαμβάνει:

α) Το σύνολο των χαρτονομισμάτων και κερμάτων (νομισματική κυκλοφορία) που βρίσκονται στα χέρια του κοινού, δηλαδή έξω από το τραπεζικό σύστημα.

β) Το σύνολο των καταθέσεων όψεως των ιδιωτών στις τράπεζες.

Καταθέσεις όψεως εννοούνται οι καταθέσεις εκείνες που διακινούνται ή μπορούν να διακινηθούν με επιταγές (αλλά δεν είναι τοκοφόρες).

Τα χαρτονομίσματα, τα κέρματα και οι επιταγές είναι μέσα πληρωμών, δηλαδή είναι γενικά αποδεκτά μέσα συναλλαγών!

Στο χρήμα με τη στενή έννοια, M1 δεν περιλαμβάνονται τα αποθέματα 1 σε μετρητά (χαρτονομίσματα και κέρματα) καθώς και οι καταθέσεις όψεως που διατηρούν οι εμπορικές τράπεζες στην Τράπεζα Ελλάδος (Κεντρική Τράπεζα). Η λογική για τον μη υπολογισμό των παραπάνω αποθεμάτων στο χρήμα είναι ότι για τη μελέτη και ανάλυση ορισμένων βασικών μεταβλητών της εθνικής οικονομίας, όπως είναι το εθνικό εισόδημα, η απασχόληση και το γενικό επίπεδο τιμών, ενδιαφέρον παρουσιάζει μόνο το χρήμα που έχουν στα χέρια τους οι ιδιώτες, όχι όμως και τα αποθέματα των εμπορικών τραπεζών.

Επίσης, δεν θα πρέπει να προσμετρώνται στο M1 τα τραπεζογραμμάτια και κέρματα που βρίσκονται στο εξωτερικό. Για τον αποκλεισμό των μετρητών αυτών συνηγορεί η σκέψη ότι τα χρήματα

αυτά δεν χρησιμοποιούνται άμεσα στο εσωτερικό για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών. Επομένως, η επίδρασή τους στα διάφορα οικονομικά μεγέθη του εσωτερικού είναι ανύπαρκτη.

Συμπεραίνοντας, καταλήγουμε ότι με τη στενή έννοια (M1), η ποσότητα του χρήματος ορίζεται ως το σύνολο της νομισματικής κυκλοφορίας (χαρτονομίσματα και κέρματα) καθώς και των καταθέσεων όψεως, που βρίσκονται έξω από το τραπεζικό σύστημα, μείον τα μετρητά που βρίσκονται στο εξωτερικό και τα αποθέματα του δημοσίου στην κεντρική τράπεζα.

1.5.2 Η κύρια έννοια του χρήματος: M2

Ένας ευρύτερος ορισμός της ποσότητας του χρήματος, που συνήθως φέρει τον τίτλο M2 και περιλαμβάνει τα στοιχεία που περιλαμβάνει το M2, και επιπρόσθετα και τις προθεσμιακές καταθέσεις μιας συγκεκριμένης ημερομηνίας.

Συγκεκριμένα το M2 περιλαμβάνει:

α) Το σύνολο των χαρτονομισμάτων και κερμάτων (νομισματική κυκλοφορία) που βρίσκονται στα χέρια του κοινού. M1.

β) Το σύνολο των καταθέσεων όψεως των ιδιωτών στις τράπεζες.

γ) Τις καταθέσεις (εκτός των καταθέσεων όψεως) που διατηρούνται στις τράπεζες και άλλους πιστωτικούς οργανισμούς (ταμειυτήρια κ.λ.π.) που χρησιμοποιούνται για την πραγματοποίηση των συναλλαγών (δηλαδή, οι τρεχούμενοι λογαριασμοί με την έννοια που έχουν στην Ελλάδα και οι καταθέσεις ταμειυτηρίου).

1.5.3 Η ευρύτερη έννοια του χρήματος: M3

Ακόμα ευρύτερος είναι ο ορισμός της ποσότητας (προσφοράς), (που συνήθως καλείται M3) και ο οποίος περιλαμβάνει:

α) Το σύνολο των χαρτονομισμάτων και κερμάτων (νομισματική κυκλοφορία) που βρίσκονται στα χέρια του κοινού.

β) Το σύνολο των καταθέσεων όψεως των ιδιωτών στις Τράπεζες.

γ) Τις καταθέσεις ταμιευτηρίου και προθεσμίας των ιδιωτών – περιλαμβανομένων και των τοποθετήσεών τους σε ομόλογα – στις διάφορες τράπεζες και λοιπά πιστωτικά ιδρύματα και οργανισμούς.

δ) Τις καταθέσεις όψεως και προθεσμίας των Δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών.

ε) Repos

1.6 Ο ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΣΟΤΗΤΑΣ ΧΡΗΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

Από την προηγούμενη συζήτηση, είναι προφανές ότι υπάρχουν τρία είδη χρήματος που κυκλοφορούν σήμερα στην Ελλάδα: τα κέρματα, τα χαρτονο -

μίσματα (και τα δύο μαζί αποτελούν τη νομισματική κυκλοφορία) και οι καταθέσεις (όψεως που κινούνται με επιταγές).

Αυτονόητο είναι ότι κάθε ένα από τα παραπάνω είδη χρήματος, μπορεί να μετατραπεί πλήρως σε οποιοδήποτε από τα άλλα τρία είδη χρήματος. Δηλαδή, τα κέρματα είναι δυνατόν να μετατραπούν σε χαρτονομίσματα, τα χαρτονομίσματα είναι δυνατόν να μετατραπούν σε καταθέσεις όψεως, οι καταθέσεις όψεως είναι δυνατόν να μετατραπούν σε κέρματα κ.ο.κ. Η δυνατότητα ανταλλαγής του ενός είδους χρήματος με το άλλο επιτρέπει στο κοινό να διατηρεί το χρήμα του στην πιο κατάλληλη μορφή.

1.6.1 Κέρματα

Τα κέρματα που βρίσκονται σήμερα σε κυκλοφορία στην ελληνική οικονομία είναι του ενός λεπτού, των δύο, πέντε, δέκα, είκοσι, πενήντα, του ενός και των δύο ευρώ.

Η συνολική αξία των κερμάτων είναι σημαντικά μικρή σε σύγκριση με το σύνολο της νομισματικής κυκλοφορίας. Η αξία των κερμάτων αντιπροσωπεύει μόνο το 2,3% περίπου της συνολικής νομισματικής κυκλοφορίας 4 και 1,2% περίπου της συνολικής

προσφοράς χρήματος (νομισματική κυκλοφορία + καταθέσεις όψεως) που χρησιμοποιείται για τη διενέργεια των συναλλαγών.

Τα πλεονεκτήματα των κερμάτων είναι προφανή.

- Τα κέρματα εξυπηρετούν τις συναλλαγές μικρής οικονομικής αξίας με «ψιλά» χρήματα.
- Η ύπαρξη κερμάτων διευκολύνει τη χρησιμοποίηση μηχανών που λειτουργούν με κέρματα.

Το μειονέκτημα, φυσικά, είναι ότι τα κέρματα είναι ογκώδη και συνεπώς

δύσκολα να τα μεταφέρει κανείς, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για την πραγματοποίηση συναλλαγών μεγάλης αξίας.

Γενικά, τα πιο πάνω πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα αντιστρέφονται όταν συγκρίνει κανείς τα χαρτονομίσματα με τα κέρματα.

Η παραγωγή των κερμάτων ανήκει στο κράτος και συγκεκριμένα στο υπουργείο Οικονομικών. Οι παραγόμενες ποσότητες των κερμάτων τίθενται σε κυκλοφορία μέσω της Τράπεζας Ελλάδος.

1.6.2 Χαρτονομίσματα

Τα χαρτονομίσματα που βρίσκονται σε κυκλοφορία σήμερα στην Ελληνική Οικονομία είναι των πέντε, δέκα, είκοσι, πενήντα, εκατό, διακοσίων και πεντακοσίων ευρώ.

Η έκδοση των χαρτονομισμάτων γίνεται από την Τράπεζα Ελλάδος, γι' αυτό και η τράπεζα αυτή ονομάζεται και Εκδοτική Τράπεζα. Το προνόμιο της έκδοσης χαρτονομισμάτων χορηγήθηκε από

το κράτος στην τράπεζα αυτή με τον ιδρυτικό της νόμο (1927). Η παραγωγή χαρτονομισμάτων γίνεται στο Εθνικό Νομισματοκοπείο.

Τα χαρτονομίσματα χρησιμοποιούνται ως κύριο μέσο πληρωμής στη χώρα μας. Από τα στοιχεία του πίνακα 1.2, παρατηρούμε ότι η συνολική αξία των χαρτονομισμάτων ανήρχετο το 1955 στο 49% περίπου της συνολικής προσφοράς χρήματος (κέρματα + χαρτονομίσματα + καταθέσεις όψεως), που χρησιμοποιείται για τη διενέργεια των συναλλαγών.

Η μη διαδεδομένη χρήση των επιταγών ως μέσο πληρωμών οφείλεται στο γεγονός ότι λόγοι εθιμικοί ή και επιπέδου οργάνωσης του τραπεζικού συστήματος και γενικότερα της οικονομίας δεν επέτρεψαν ακόμη στη χώρα μας την ανάπτυξη ενός συστήματος, βάσει του οποίου να γίνονται πληρωμές περισσότερο με επιταγές και λιγότερο με μετρητά, όπως είναι η περίπτωση στις αναπτυγμένες χώρες όπου το μεγαλύτερο μέρος των πληρωμών γίνεται με επιταγές.

Τα χαρτονομίσματα σε σύγκριση με τα κέρματα έχουν το πλεονέκτημα ότι μεταφέρονται εύκολα, αλλά το μεγαλύτερο μειονέκτημά τους είναι ότι υπόκεινται σε κλοπή και απώλεια.

Ιδιαίτερα όταν η συναλλαγή είναι μεγάλης αξίας και απαιτεί πληρωμή μεγάλων ποσών, πολλά άτομα προτιμούν να χρησιμοποιήσουν επιταγή που σύρουν έναντι λογαριασμού όψεως που διατηρούν στις τράπεζες

1.6.3 Καταθέσεις όψεως (που κινούνται με επιταγές)

Το σπουδαιότερο ίσως είδος χρήματος γαι τις σύγχρονες οικονομίες, είναι οι καταθέσεις όψεως που κινούνται με επιταγές. Οι καταθέσεις όψεως μπο-

ρεί να θεωρηθούν σαν χρήμα, αφού οι επιταγές που σύρονται έναντι αυτών, γίνονται αποδεκτές στις συναλλαγές.

Ο τρόπος λειτουργίας των καταθέσεων όψεως με επιταγές είναι ο εξής:

Εάν ένα άτομο καταθέσει σε μια Τράπεζα ένα ποσό χρημάτων σε λογαριασμό όψεως, η τράπεζα δίνει στον καταθέτη ένα βιβλιάριο επιταγών. Ο καταθέτης στη συνέχεια έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει επιταγές αντί χαρτονομισμάτων για τη διενέργεια των συναλλαγών του.

Φυσικά, η συνολική αξία των επιταγών που χρησιμοποιούνται δεν θα πρέπει να ξεπερνά το ποσό των χρημάτων που είναι κατατεθειμένα στο λογαριασμό όψεως.

Στη χώρα μας η χρησιμοποίηση των επιταγών ως μέσο πληρωμής βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα. Αυτό βέβαια συναντάται σχεδόν σε όλες τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες.

Από τα στοιχεία του πίνακα 1.2 προκύπτει ότι μόνο το 49,9% των πληρωμών έγινε με τη χρησιμοποίηση επιταγών κατά το έτος 1995, ενώ το 49% έγινε με χαρτονομίσματα και το 1,1% με κέρματα.

Στα τέλη του 1995, οι καταθέσεις όψεως που κινούνται με επιταγές ανέρχονταν στα 1.854,6 δισεκατομμύρια δραχμές περίπου, έναντι 1.863,5 δισεκατομμύρια δραχμές που ανέρχονταν τα μετρητά (42,8 δισεκ. δρχ. τα κέρματα και 1.820,7 δισεκ. δρχ. τα χαρτονομίσματα).

Ένα μειονέκτημα των επιταγών είναι ότι μερικές φορές οι επιταγές είναι δύσκολο ή ακόμη αδύνατο να χρησιμοποιηθούν για πληρωμές, επειδή πολλές εμπορικές επιχειρήσεις είναι απρόθυμες να δεχθούν επιταγές που είναι πληρωτέες σε άλλες πόλεις της χώρας.

Σημειώνουμε ότι η αναλογία μεταξύ των τριών ειδών χρήματος, κέρματα, χαρτονομίσματα και καταθέσεις όψεως, είναι θέμα διευκόλυνσης του κοινού και μόνο. Η νομισματική πολιτική ασχολείται με τον έλεγχο και ρύθμιση της συνολικής ποσότητας χρήματος και όχι, φυσικά, με τα συστατικά μέρη της ποσότητας αυτής.

Όπως αναφέραμε και παραπάνω, τα κέρματα και τα χαρτονομίσματα (τραπεζογραμμάτια) που βρίσκονται στα χέρια του κοινού, δηλαδή εκτός τραπεζικού συστήματος, αποτελούν τη νομισματική κυκλοφορία, εάν δε σε αυτήν προσθέσουμε και τις καταθέσεις όψεως των ιδιωτών στις τράπεζες, έχουμε την προσφορά του χρήματος, με τη στενή έννοια που συμβολίζεται με το M1.

2.1 Ο ΦΕΤΙΧΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ

2.1.1. Εισαγωγή

Η ετυμολογία του φετίχ: Η λέξη φετίχ προέρχεται από την γαλλική λέξη

fetich < λατινική facticius που σημαίνει τεχνικός.

Ορισμός του φετίχ: Φετίχ είναι ένα αντικείμενο ή ζώο που λατρεύουν διάφοροι πρωτόγονοι λαοί και του αποδίδουν μαγικές ή υπερφυσικές δυνάμεις. Επίσης είναι αντικείμενο που θεωρείται ότι φέρνει στον κάτοχό του τύχη. Μεταφορικά φετίχ είναι οποιοδήποτε πράγμα γίνεται αντικείμενο ασυλλόγιστου θαυμασμού και λατρείας.

Ορισμός του Φετιχισμού: Φετιχισμός είναι ο υπερβολικός θαυμασμός σε κάποιο πρόσωπο ή πράγμα που ξεπερνάει τα όρια του αποδεκτού και φτάνει στα όρια της άκριτης λατρείας.

2.1.2 Ο φετιχιστικός χαρακτήρας του εμπορεύματος

Ένα εμπόρευμα φαίνεται από την πρώτη ματιά σαν ένα αυτονόητο συνηθισμένο πράγμα. Η ανάλυση του δείχνει ότι είναι ένα πολύ στρυφνό πράγμα, γεμάτο από μεταφυσική σοφιστεία και θεολογικές παραξενιές. Σαν αξία χρήσης δεν έχει τίποτα το μυστηριώδες, αδιάφορο αν το εξετάσουμε από την άποψη ότι ικανοποιεί με τις ιδιότητές το ανθρώπινες ανάγκες ή αν τις ιδιότητες αυτές τις αποκτάσαν προϊόν ανθρώπινης εργασίας. Είναι πεντακάθαρο ότι ο άνθρωπος με τη δράση του μεταβάλλει τις μορφές των φυσικών υλών μ' ένα τρόπο που του είναι ωφέλιμος. Η μορφή του ξύλου λ.χ. μεταβάλλεται όταν φτιάχνουν

από αυτό ένα τραπέζι. Παρ' όλα αυτά το τραπέζι παραμένει ξύλο, ένα κοινό αισθητό πράγμα. Μόλις όμως εμφανίζεται σαν εμπόρευμα, μετατρέπεται σε αισθητό υπεραισθητό πράγμα. Δεν στέκεται μόνο με τα πόδια του στο έδαφος,

μα απέναντι σ' όλα τα εμπορεύματα πατάει με το κεφάλι κάτω και αρχίζει το ξυλένιο του κεφάλι να γεννοβολά φανταξιοπληξίες, πιο θαυμαστές ακόμα και από το αν άρχιζε να χορεύει στα καλά καθούμενα.

Ο μυστικιστικός χαρακτήρας του εμπορεύματος δεν ξεπηδάει από την αξία χρήσης του. Ακόμα λιγότερο ξεπηδάει από το περιεχόμενο των στοιχείων που καθορίζουν την αξία. Γιατί, πρώτον, όσο διαφορετικές κι αν είναι οι ωφέλιμες εργασίες ή οι παραγωγικές δραστηριότητες, αποτελεί φυσιολογική αλήθεια ότι είναι λειτουργίες του ανθρώπινου οργανισμού και ότι κάθε μια τέτοια λειτουργία, όποιο κι αν είναι το περιεχόμενο και η μορφή της, είναι στην ουσία ξόδεμα μυαλού, νεύρων, μυώνων, αισθητηρίων οργάνων κλπ. του ανθρώπου. Δεύτερον, όσο για αυτό που βρίσκεται στην βάση του καθορισμού της αξίας, δηλαδή η χρονική διάρκεια αυτού του ξοδέματος ή η ποσότητα της εργασίας, η ποσότητα διακρίνεται ακόμα και χειροπιαστά από την ποιότητα της εργασίας. Σ' όλες τις κοινωνικές καταστάσεις, αν και όχι στο ίδιο βαθμό στις διάφορες βαθμίδες ανάπτυξης, έπρεπε να ενδιαφέρει τους ανθρώπους ο χρόνος εργασίας που απαιτεί η παραγωγή των μέσων συντήρησης. Τέλος, από τη στιγμή που κατά κάποιο τρόπο οι άνθρωποι εργάζονται ο ένας για τον άλλον, αποκτάει και η εργασία τους μια κοινωνική μορφή.

Από που πηγάζει λοιπόν ο αινιγματικός χαρακτήρας του προϊόντος της εργασίας μόλις το προϊόν αυτό παίρνει τη μορφή του εμπορεύματος; Ολοφάνερα απ' αυτή την ίδια τη μορφή. Η ομοιότητα των ανθρώπινων εργασιών αποκτάει την εμπράγματα μορφή της όμοιας

αξιακής αντικειμενικότητας των προϊόντων της εργασίας. Το μέτρο του ξοδέματος της ανθρώπινης εργασίας με την χρονική της διάρκεια αποκτάει τη μορφή του μεγέθους της αξίας των προϊόντων της εργασίας. Τέλος, οι σχέσεις ανάμεσα στους παραγωγούς, μέσα στις οποίες πραγματοποιούνται αυτοί οι κοινωνικοί καθορισμοί των εργασιών τους, αποκτούν τη μορφή μιας κοινωνικής σχέσης των προϊόντων της εργασίας.

Το μυστηριώδες της εμπορευματικής μορφής συνίσταται λοιπόν απλούστατα στο ότι αντανακλά στους ανθρώπους τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της δουλειάς τους σαν υλικά χαρακτηριστικά των προϊόντων της εργασίας, σαν φυσικές κοινωνικές ιδιότητες αυτών των πραγμάτων, και γι' αυτό η κοινωνική σχέση των παραγωγών με τη συνολική εργασία φαίνεται σ' αυτούς σαν μια κοινωνική σχέση αντικειμένων που υπάρχει έξω από αυτούς. Μ' αυτό το ***quid pro quo*** τα προϊόντα της εργασίας γίνονται εμπορεύματα, αισθητά υπεραισθητά ή κοινωνικά πράγματα. Έτσι και η φωτεινή αντύπωση ενός πράγματος στο οπτικό νεύρο δεν παρουσιάζεται σαν υποκειμενικός ερεθισμός του ίδιου του οπτικού νεύρου, αλλά σαν αντικειμενική μορφή ενός πράγματος που βρίσκεται έξω από το μάτι. Όταν όμως βλέπει κανείς, εκπέμπεται πραγματικά φως από ένα πράγμα, από ένα εξωτερικό αντικείμενο, σ' ένα άλλο πράγμα, στο μάτι. Πρόκειται για μια φυσική σχέση ανάμεσα σε φυσικά πράγματα. Αντίθετα, η εμπορευματική μορφή και η αξιακή σχέση των προϊόντων εργασίας με την οποία εμφανίζεται, δεν έχει απολύτως καμία σχέση με την υλική τους φύση και με τις εμπράγματατες σχέσεις που απορρέουν από αυτήν. Πρόκειται μόνο για την καθορισμένη κοινωνική σχέση των ίδιων των ανθρώπων που παίρνει εδώ την φαντασμαγορική μορφή μιας σχέσης ανάμεσα σε πράγματα. Για να βρούμε λοιπόν μια αναλογία, πρέπει να καταφύγουμε στην νεφελώδη περιοχή του θρησκευτικού κόσμου. Εδώ τα προϊόντα του ανθρώπινου κεφαλιού φαίναονται σαν να είναι προικισμένα με δική

τους ζωή, σαν αυτοτελείς μορφές που βρίσκονται σε σχέσεις μεταξύ τους και με τους ανθρώπους. Το ίδιο γίνεται και στον κόσμο των εμπορευμάτων με τα προϊόντα του ανθρώπινου χεριού. Αυτό το ονομάζουμε φετιχισμό, που κολλάει στα προϊόντα της εργασίας μόλις αρχίζουν να παράγονται σαν εμπορεύματα, και που για αυτό είναι αχώριστος από την εμπορευματική παραγωγή.

Αυτός ο φετιχιστικός χαρακτήρας του κόσμου των εμπορευμάτων πηγάζει, όπως το δείξαμε κιάλας με την πιο πάνω ανάλυση, από τον ιδιόμορφο κοινωνικό χαρακτήρα της εργασίας, που παράγει εμπορεύματα.

Γενικά, τα αντικείμενα χρήσης γίνονται εμπορεύματα μόνο γιατί είναι προϊόντα ατομικών εργασιών που ασκούνται η μια ανεξάρτητα από την άλλη. Το σύνολο αυτών των ατομικών εργασιών αποτελεί την συνολική εργασία της κοινωνίας. Επειδή οι παραγωγοί έρχονται σε κοινωνική επαφή μόνο με την ανταλλαγή των προϊόντων της εργασίας τους, και τα ειδικά κοινωνικά χαρακτηριστικά των ατομικών τους εργασιών φανερώνονται μόνο μέσα στα πλαίσια αυτής της ανταλλαγής. Μ' άλλα λόγια οι ατομικές εργασίες δρουν στην πράξη σαν μέλη της συνολικής εργασίας της κοινωνίας μόνο μέσω των σχέσεων που ανταλλαγή φέρνει τα προϊόντα της εργασίας μεταξύ τους και μέσω αυτών των προϊόντων τους ίδιους τους παραγωγούς. Γι' αυτό, οι κοινωνικές σχέσεις των ατομικών τους εργασιών φαίνονται στους τελευταίους αυτό που είναι, δηλαδή όχι σαν άμεσα κοινωνικές σχέσεις των προσώπων στις δουλειές τους, μα αντίθετα και σαν κοινωνικές σχέσεις των πραγμάτων.

Μόνο μέσα στα πλαίσια της ανταλλαγής τους αποκοτούν τα προϊόντα της εργασίας μια κοινωνικά όμοια αξιακή αντικειμενικότητα, που ξεχωρίζει από την υλικά διαφορετική αντικειμενικότητα χρήσης τους. Αυτή η διάσπαση του προϊόντος της εργασίας σε ωφέλιμο πράγμα με αξία πραγματοποιείται στην πράξη μόνο από τότε που η ανταλλαγή

απέκτησε πια αρκετή έκταση και σπουδαιότητα, ώστε να παράγονται ωφέλιμα πράγματα ειδικά για την ανταλλαγή και επομένως ο χαρακτήρας των πραγμάτων σαν αξίες παίρνεται υπόψη μέσα στην ίδια κιάλα την παραγωγή τους. Από τη στιγμή αυτή οι ατομικές εργασίες των παραγωγών αποκτούν πραγματικά διπλό κοινωνικό χαρακτήρα. Από τη μια είναι υποχρεωμένες σαν καθορισμένες ωφέλιμες εργασίες να ικανοποιούν μια καθορισμένη κοινωνική ανάγκη και να αποδεικνύουν έτσι ότι είναι κατάλληλες σαν κρίκοι της συνολικής εργασίας, του αυθόρμητου συστήματος του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας.

Από την άλλη ικανοποιούν τις πολυποίκιλες ανάγκες των ίδιων των παραγωγών τους, μόνο εφόσον κάθε ξεχωριστή ωφέλιμη ατομική εργασία μπορεί ν' ανταλλάσσεται με οποιοδήποτε άλλο οφέλιμο είδος ατομικής εργασίας και επομένως θεωρείται ίση μ' αυτό. Η ισότητα *totò coelo* (από όλες τις απόψεις) διαφορετικών εργασιών μπορεί να υπάρχει μόνο στην αφαίρεση από την πραγματική τους ανισότητα, στην αναγωγή τους στο κοινό εκείνο χαρακτηριστικό, που το έχουν σαν ξόδεμα ανθρώπινης εργατικής δύναμης, αφηρημένης ανθρώπινης εργασίας. Το μυαλό των ατομικών παραγωγών αντανάκλα αυτόν τον διπλό κοινωνικό χαρακτήρα των ατομικών τους εργασιών μόνο με τις μορφές που εμφανίζονται στην πρακτική κυκλοφορία, στην ανταλλαγή των προϊόντων (αντανάκλα δηλαδή τον κοινωνικά ωφέλιμο χαρακτήρα των ατομικών του εργασιών με τη μορφή ότι το προϊόν της εργασίας πρέπει να είναι ωφέλιμο, και μάλιστα ωφέλιμο για άλλους) αντανάκλα μ' άλλα λόγια τον κοινωνικό χαρακτήρα της ισότητας των διαφορετικών στο είδος τους εργασιών με τη μορφή ότι αυτά τα διαφορετικά από υλική άποψη πράγματα, τα προϊόντα της εργασίας, έχουν το κοινό χαρακτηριστικό να είναι αξίες.

Επομένως οι άνθρωποι δεν συσχετίζουν μεταξύ τους τα προϊόντα της εργασίας τους σαν αξίες επειδή τα πράγματα αυτά χρησιμεύουν γι'

αυτούς σαν απλά εμπράγματα περιβλήματα ομοειδούς ανθρώπινης εργασίας. Αντίστροφα, εξισώνοντας στην ανταλλαγή το ένα με το άλλο τα διαφορετικά προϊόντα σαν αξίες, εξισώνουν μεταξύ τους τις διάφορες εργασίες τους σαν ανθρώπινη εργασία. Δεν το ξέρουν αυτό, μα το κάνουν. Έτσι λοιπόν, δεν είναι γραμμένο στο κούτελο της αξίας τι πράγμα είναι. Η αξία αντίθετα μετατρέπει κάθε προϊόν της εργασίας σε κοινωνικό ιερογλυφικό. Αργότερα οι άνθρωποι προσπαθούν να αποκρυπτογραφήσουν το νόημα του ιερογλυφικού και να ανακαλύψουν το μυστικό του δικού τους κοινωνικού προϊόντος, γιατί ο καθορισμός των αντικειμένων χρήσης σαν αξίες, είναι δικό τους κοινωνικό προϊόν όπως λ.χ. και η γλώσσα. Η μεταγενέστερη επιστημονική ανακάλυψη ότι τα προϊόντα της δουλειάς σαν αξίες είναι απλώς εμπράγματα εκφράσεις της ανθρώπινης εργασίας που ξοδεύτηκε για την παραγωγή τους, σημειώνει εποχή στην ιστορία της εξέλιξης της ανθρωπότητας, δεν διαλύει όμως σε καμία περίπτωση την εμπράγματη απατηλή όψη του κοινωνικού χαρακτήρα της εργασίας. Αυτό λοιπόν που ισχύει μόνο για αυτή την ιδιαίτερη μορφή παραγωγής, για την εμπορευματική παραγωγή, ότι δηλαδή ο ειδικός κοινωνικός χαρακτήρας των ανεξάρτητων της μιας από την άλλη ατομικών εργασιών συνίσταται στο ότι είναι ίσες σαν ανθρώπινη εργασία και ότι παίρνει τη μορφή του αξιακού χαρακτήρα των προϊόντων της εργασίας, φαίνεται πριν όπως και ύστερα από αυτήν την ανακάλυψη, στους ανθρώπους που επηρεάζονται από τις σχέσεις της εμπορευματικής παραγωγής εξίσου οριστική, όπως και η μορφή του αέρα σν φυσικού σώματος έμεινε η ίδια ύστερα από την επιστημονική ανάλυση στα στοιχεία του.

Αυτό που πριν από όλα ενδιαφέρει πρακτικά τους ανταλλακτές προϊόντων είναι το ζήτημα, πόσα ξένα προϊόντα θα πάρουν γαι το δικό τους προϊόν, δηλαδή με βάση ποιες αναλογίες ανταλλάσσονται τα προϊόντα μεταξύ τους από τη στιγμή που οι αναλογίες αυτές έχουν ωριμάσει ως το σημείο που αποκτούν κάποια από συνήθεια

σταθερότητα, φαίνονται σαν να πηγάζουν από τη φύση των προϊόντων της εργασίας, έτσι που λ.χ. ένας τόνος σίδηρο να έχει ίση αξία με δύο ουγκιές χρυσό όπως μια λίβρα χρυσός και μια λίβρα σίδηρο έχουν το ίδιο βάρος, παρά τις διαφορετικές φυσικές και χημικές ιδιότητές τους. Πραγματικά, ο αξιακός χαρακτήρας των προϊόντων της εργασίας παγιώνεται μόνο με την πραγματοποίησή τους σαν αξιακά μεγέθη. Τα τελευταία μεταβάλλονται διαρκώς, ανεξάρτητα από την θέληση, την πρόγνωση και τις πράξεις των προσώπων που ανταλλάσσουν. Η δική τους κοινωνική κίνηση έχει για αυτούς τη μορφή μιας κίνησης πραγμάτων που τους ελέγχουν αντί να τα ελέγχουν. Χρειάζεται να έχει ολοκληρωθεί η ανάπτυξη της εμπορευματικής παραγωγής, προτού ξεπηδήσει από την ίδια την πείρα η επιστημονική κατανόηση ότι οι ατομικές εργασίες που ασκούνται ανεξάρτητα ή μια από την άλλη, που όμως εξαρτώνται ολόπλευρα ή μια από την άλλη σαν αυτοφυσείς κρίκοι του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, ανάγονται διαρκώς στο κοινωνικό αναλογικό μέτρο τους, γιατί ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή τους πειβάλλεται βίαια σαν ρυθμιστικός φυσικός νόμος στις τυχαίες και πάντα κυμαινόμενες ανταλλακτικές σχέσεις των προϊόντων τους, όπως επιβάλλεται σε έναν λ.χ. ο νόμος της βαρύτητας, όταν γκρεμιστεί το σπίτι του πάνω στο ίδιο του το κεφάλι. Γι' αυτό, ο καθορισμός του μεγέθους της αξίας από το χρόνο εργασίας αποτελεί ένα μυστικό που κρύβεται πίσω από τις ορατές κινήσεις των σχετικών αξιών των εμπορευμάτων. Η ανακάλυψη του αναιρεί την απατηλή όψη ότι τα αξιακά μεγέθη των προϊόντων της εργασίας καθορίζονται απλώς τυχαία, δεν αναιρεί όμως καθόλου την εμπράγματη μορφή τους.

Η σκέψη για τις μορφές της ανθρώπινης ζωής, επομένως και η επιστημονική τους ανάλυση, ακολουθεί γενικά ένα δρόμο αντίθετο από την πραγματική εξέλιξη. Αρχίζει *post festum* (κατόπιν εορτής), δηλαδή με τα ολοκληρωμένα αποτελέσματα του προτού ανάπτυξης. Οι

μορφές, που βάζουν στα προϊόντα της δουλειάς τη σφραγίδα του εμπορεύματος και που επομένως αποτελούν προϋποθέσεις της εμπορευματικής κυκλοφορίας, έχουν κιόλας αποκτήσει τη σταθερότητα φυσικών μορφών της κοινωνικής ζωής, προτού οι άνθρωποι προσπαθήσουν να κατανοήσουν όχι τον ιστορικό χαρακτήρα αυτών των μορφών που μάλλον τις θεωρούν κιόλας αναλλοίωτες, με το περιεχόμενό τους. Έτσι μόνο, η ανάλυση των τιμών των εμπορευμάτων οδήγησε στον προσδιορισμό του μεγέθους της αξίας, μόνο η κοινή χρηματική έκφραση των εμπορευμάτων οδήγησε στην παγίωση του αξιακού τους χαρακτήρα. Μα ίσα-ίσα αυτή η ολοκληρωμένη μορφή (η χρηματική μορφή) του κόσμου των εμπορευμάτων, αντί να αποκαλύψει, συγκάλυψε μ' ένα πέπλο από πράγματα τον κοινωνικό χαρακτήρα των ατομικών εργασιών, επομένως και τις κοινωνικές σχέσεις των ατομικών παραγωγών. Όταν λέμε ότι το σακάκι, τα υποδήματα κλπ. αναφέρονται στο πανί όπως στην γενική ενσάρκωση της αφηρημένης ανθρώπινης εργασίας, χτυπάει στα μάτια ο παραλογισμός αυτής της έκφρασης. Όταν όμως η παραγωγή του σακακιού, των υποδημάτων κλπ. συσχετίζουν τα εμπορεύματα αυτά με πανί (ή με χρυσό και ασήμι, πράγμα που δεν αλλάζει τίποτα στην υπόθεση) σαν γενικό ισοδύναμο, τότε η συσχέτιση των ατομικών τους εργασιών με την συνολική εργασία της κοινωνίας τους φαίνεται ακριβώς με αυτή την παράλογη μορφή.

Τέτοιου είδους μορφές αποτελούν ακριβώς τις κατηγορίες της αστικής οικονομικής. Είναι κοινωνικά ισχύουσες και επομένως αντικειμενικές μορφές νόησης [Gedankenformen] για τις σχέσεις παραγωγής αυτού του ιστορικά καθορισμένου κοινωνικού τρόπου παραγωγής, της εμπορευματικής παραγωγής. Γι' αυτό, μόλις καταφύγουμε σε άλλες μορφές παραγωγής εξαφανίζεται αμέσως όλος ο μυστικισμός του κόσμου των εμπορευμάτων, όλη η γοητεία και

φαντασματικότητα που περιβάλλουν σαν με ένα σύννεφο τα προϊόντα της εργασίας πάνω στη βάση της εμπορευματικής παραγωγής.

Και μια που τη πολιτικής οικονομίας της αρέσουν οι ροβινσονιάδες, ας επισκεπούμε πρώτα τον Ροβινσώνα στο νησί του. Όσο μετριόφρων κι αν είναι από φυσικού του, έχει ωστόσο να ικανοποιήσει διάφορες ανάγκες και για αυτό είναι υποχρεωμένος να εκτελεί διαφόρων ειδών ωφέλιμες εργασίες, να φτιάχνει εργαλεία, να κατασκευάζει έπιπλα, να εξημερώνει λάμα, να ψαρεύει, να κυνηγά κλπ. Για τις προσευχές και τα παρόμοια δεν μιλάμε εδώ, γιατί ο Ροβινσώνας μας βρίσκει ευχαρίστηση σε αυτές και τη δουλειά αυτή τη βλέπει σαν ξεκούραση. Παρά τις διαφορές ανάμεσα στις παραγωγικές λειτουργίες του ξέρει ότι αποτελούν μονάχα διάφορες μορφές δραστηριότητας του ίδιου Ροβινσώνα, δηλαδή απλώς διάφορους τρόπους της ανθρώπινης εργασίας. Η ίδια η ανάγκη τον αναγκάζει να κατανέμει με ακρίβεια το χρόνο του ανάμεσα στις διάφορες λειτουργίες του. Αν η μια απαιτεί ένα μεγαλύτερο ή μικρότερο μέρος της συνολικής δραστηριότητάς του, αυτό εξαρτάται από τη μεγαλύτερη ή μικρότερη δυσκολία που έχει να ξεπεράσει για να πετύχει το επιδιωκόμενο ωφέλιμο αποτέλεσμα. Όλα αυτά τα διδάσκει η πείρα και ο Ροβινσώνας μας, που το ναυάγιο διέσωσε ένα ρολόι, ένα κατάστιχο, μελάνι και πένα αρχίζει σε λίγο, σαν καλός εγγλέζος που είναι, να κρατάει ημερολόγιο για το τι κάνει. Η καταγραφή του περιλαμβάνει έναν κατάλογο των αντικειμένων χρήσης που κατέχει, των διαφόρων ασχολιών του που απαιτούνται για την παραγωγή τους, και τέλος του χρόνου εργασίας που του στοιχίζουν κατά μέσο όρο καθορισμένες ποσότητες αυτών των διαφόρων προϊόντων. Όλες οι σχέσεις ανάμεσα στον Ροβινσώνα και στα πράγματα, που αποτελούν τον πλούτο του τον οποίο δημιούργησε ο ίδιος είναι εδώ τόσο απλές και διάφανες που θα μπορούσε να τις καταλάβει ακόμα και ο κύριος Μαξ Βίρτ χωρίς ιδιαίτερη διανοητική

προσπάθεια. Και όμως μέσα σε αυτές περιέχονται όλα τα ουσιαστικά στοιχεία που καθορίζουν την αξία.

Ας μεταφερθούμε τώρα από το φωτεινό νησί του Ροβινσώνα στο σκοτεινό ευρωπαϊκό μεσαίωνα. Στη θέση του ανεξάρτητου ανθρώπου βρίσκουμε εδώ όλους τους ανθρώπους σε κατάσταση εξάρτησης: δουλοπάροικους και γαιοκτήμονες, υποτελείς και τιμαριοδότες, κοσμικούς και παπάδες. Η προσωπική εξάρτηση χαρακτηρίζει εδώ εξίσου και τις κοινωνικές σχέσεις της υλικής παραγωγής, και τις σφαίρες της ζωής που είναι οικοδομημένες πάνω της. Μα επειδή ακριβώς οι προσωπικές σχέσεις εξάρτησης αποτελούν την δοσμένη κοινωνική βάση, δεν χρειάζεται οι εργασίες και τα προϊόντα να παίρνουν μια φανταστική μορφή, διαφορετική από την πραγματική τους ύπαρξη. Μπαίνουν στην κοινωνική κυκλοφορία σαν αγγαρείες και δοσίματα. Η φυσική μορφή της εργασίας, το ιδιαίτερο που την χαρακτηρίζει και όχι ο γενικός χαρακτήρας της (όπως γίνεται στην βάση της εμπορευματικής παραγωγής) αποτελεί εδώ την άμεση κοινωνική της μορφή. Ακριβώς όπως η εργασία που παράγει εμπορεύματα, έτσι και η εργασία με τη μορφή της αγγαρείας μετριέται με το χρόνο, ο κάθε δουλοπάροικος όμως ξέρει ότι αυτό που ξοδεύει στην υπηρεσία του αφέντη του είναι μια καθορισμένη ποσότητα της προσωπικής του εργατικής δύναμης. Η δεκάτη που είναι υποχρεωμένος να πληρώνει στον παπά είναι πιο κατανοητή από την ευλογία του παπά. Επομένως, όπως κι αν κρίνει κανείς τις προσωπίδες που φορούν οι άνθρωποι όταν αντικρίζουν εδώ ο ένας τον άλλον, οι κοινωνικές σχέσεις των προσώπων στις εργασίες τους εμφανίζονται πάντως σαν δικές τους προσωπικές τους σχέσεις και δεν μεταμφιέζονται σε κοινωνικές σχέσεις των πραγμάτων, των προϊόντων της εργασίας.

Για να εξετάσουμε την κοινή, δηλαδή την άμεσα κοινωνικοποιημένη εργασία, δεν χρειάζεται να ανατρέξουμε στην πρωτόγονη μορφή της που την βρίσκουμε στο κατώφλι της ιστορίας

όλων των πολιτισμένων λαών. Ένα πιο κοντινό παράδειγμα αποτελεί η αγροτική πατριαρχική παραγωγή μιας αγροτικής οικογένειας που παράγει για τις δικές της ανάγκες καλαμπόκι, ζώα, νήμα, πανί, ρούχα κλπ. Τα διάφορα αυτά πράγματα αποτελούν για την οικογένεια διάφορα προϊόντα της οικογενειακής της εργασίας, δεν αποτελούν όμως το ένα για το άλλο εμπορεύματα. Οι διάφορες εργασίες που παράγουν αυτά τα προϊόντα, η γεωργία, η κτηνοτροφία, το κλώσιμο, η υφαντική, η ραπτική κλπ. είναι κοινωνικές λειτουργίες στην φυσική τους μορφή, γιατί είναι λειτουργίες της οικογένειας που έχει τον δικό της αυθόρμητο καταμερισμό της εργασίας, ακριβώς όπως και η εμπορευματική παραγωγή. Οι διακρίσεις φύλου και ηλικίας καθώς και οι φυσικοί όροι της εργασίας που αλλάζουν μαζί με την εναλλαγή των εποχών του έτους, ρυθμίζουν τον καταμερισμό της εργασίας μέσα στην οικογένεια και τον χρόνο εργασίας του κάθε ξεχωριστού μέλους της οικογένειας. Το ξόδεμα όμως των εργατικών δυνάμεων που μετριέται με την χρονική τους διάρκεια εμφανίζεται εδώ ανέκαθεν σαν κοινωνικός καθορισμός των ίδιων των εργασιών, γιατί οι ατομικές εργατικές δυνάμεις εδώ από πάντα μόνο σαν όργανα της κοινής εργατικής δύναμης της οικογένειας.

Ας φανταστούμε τέλος για λόγους ποικιλίας ένα σύλλογο ελεύθερων ανθρώπων, που εργάζεται με κοινά μέσα παραγωγής και ξοδεύουν αυτοσυνείδητα τις πολλές τους ατομικές εργατικές δυνάμεις σαν μια μεγάλη κοινωνική εργατική δύναμη. Εδώ επαναλαμβάνονται όλοι οι καθορισμοί της εργασίας του Ροβινσώνα σε κοινωνική αντί σε ατομική κλίμακα. Όλα τα προϊόντα του Ροβινσώνα ήταν αποκλειστικά δικό του προσωπικό προϊόν και επομένως άμεσα αντικείμενα χρήσης γι' αυτόν. Το συλλογικό προϊόν του συλλόγου είναι κοινωνικό προϊόν. Ένα μέρος αυτού του προϊόντος χρησιμεύει ξανά ως μέσο παραγωγής. Το μέρος αυτό παραμένει κοινωνικό. Ένα άλλο μέρος καταναλώνεται από τα μέλη του συλλόγου σαν μέσο συντήρησης. Γι' αυτό πρέπει να

διανεμηθεί μεταξύ τους. Ο τρόπος αυτής της διανομής θ' αλλάζει όταν ο ιδιαίτερος του ίδιου του κοινωνικού παραγωγικού οργανισμού και το αντίστοιχο ιστορικό επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγών. Μόνο σαν παραλληλισμό με την εμπορευματική παραγωγή προϋποθέτει ότι το μερτικό κάθε παραγωγού στα μέσα συντήρησης καθορίζεται από τον χρόνο της εργασίας του. Έτσι ο χρόνος εργασίας θα διαδραμάτιζε εδώ διπλό ρόλο. Η σχεδιασμένη κοινωνική του κατανομή ρυθμίζει την σωστή αναλογία των διάφορων λειτουργιών της εργασίας προς τις διάφορες ανάγκες. Από την άλλη ο χρόνος εργασίας χρησιμεύει ταυτόχρονα σαν μέτρο της ατομικής συμμετοχής του παραγωγού στην κοινή εργασία, επομένως και σαν μέτρο του μέρους εκείνου του κοινού προϊόντος που θα καταναλωθεί ατομικά. Οι κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων με τις εργασίες τους και με τα προϊόντα της εργασίας τους παραμένουν εδώ διάφανα απλές τόσο στην παραγωγή όσο και στην διανομή.

Ο χριστιανισμός με την λατρεία του αφηρημένου ανθρώπου, ιδιαίτερα οι αστικές του παραλλαγές, δηλαδή ο προτεσταντισμός, ο ντεϊσμός { *ντεϊσμός ήταν ένα δόγμα του 17^{ου} και του 18^{ου} αιώνα κατά το οποίο υπάρχει ένας Θεός που δημιούργησε τον κόσμο αλλά σε αντίθεση με τον θεϊσμό, δεν δέχεται ότι ο Θεός επεμβαίνει στον κόσμο αυτό } κλπ. αποτελεί την πιο κατάλληλη μορφή θρησκείας για μια κοινωνία εμπορευματοπαραγωγών, που η γενική τους κοινωνική τους σχέση παραγωγής συνίσταται στο ότι σχετίζονται με τα δικά τους τα προϊόντα σαν να σχετίζονται με εμπορεύματα, δηλαδή με αξίες, ακι στο ότι με αυτή την εμπράγματη μορφή σχετίζονται μεταξύ τους τις ατομικές τους εργασίες σαν όμοια ανθρώπινη εργασία. Στους παλιούς ασιατικούς, στους αρχαίους κλπ. τρόπους παραγωγής η μετατροπή του προϊόντος σε εμπόρευμα, και επομένως η ύπαρξη των ανθρώπων σαν εμπορευματοπαραγωγών, παίζει δευτερεύοντα ρόλο, που όμως γίνεται τόσο πιο σημαντικός όσο περισσότερο η κοινότητα μπαίνει στο στάδιο

της παρακμής της. Καθ'αυτού εμπορικοί λαοί υπάρχουν μόνο στα ενδιάμεσα του αρχαίου κόσμου, όπως οι θεοί του Επίκουρου ή όπως οι Εβραίοι στους πόρους της πολωνικής κοινωνίας. Οι παλιοί εκείνοι παραγωγικοί οργανισμοί είναι πιο απλοί και πιο διάφανοι από τον αστικό, στηρίζεται όμως είτε πάνω στην ανωριμότητα του ανθρώπου σαν ατόμου που δεν έχει ακόμα αποσπαστεί από τον ομφάλιο λώρο της φυσικής σχέσης του με τους άλλους ανθρώπους του γένους, είτε πάνω σε άμεσες σχέσεις κυριαρχίας και υποδούλωσης. Καθορίζονται από μια χαμηλή βαθμίδα ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων της εργασίας και από αντίστοιχα περιορισμένες σχέσεις των ανθρώπων μέσα στα πλαίσια του υλικού προτσές παραγωγής της ζωής τους, επομένως από τις περιορισμένες σχέσεις μεταξύ τους και προς τη φύση. Αυτός ο πραγματικός περιορισμός αντικαθρεφτίζεται ιδεατά στις παλιές φυσικές και λαϊκές θρησκείες. Η θρησκευτική αντανάκλαση του πραγματικού κόσμου μπορεί γενικά να εξαφανιστεί μόνο από τη στιγμή που οι σχέσεις της πρακτικής καθημερινής ζωής θα εκφράζουν για τους ανθρώπους καθημερινά καταφανείς λογικές σχέσεις μεταξύ τους και προς τη φύση. Η μορφή του κοινωνικού προτσές της ζωής, δηλαδή του υλικού προτσές της παραγωγής θα αποβάλλει το μιστικιστικό νεφελώδες πέπλο της μόνο από τη στιγμή που σαν προϊόν μιας ελεύθερης κοινωνικής ένωσης ανθρώπων θα βρίσκεται κάτω από το συνειδητό σχεδιασμένο έλεγχο τους. Για το σκοπό αυτό απαιτούνται ωστόσο μια υλική βάση της κοινωνίας ή μια σειρά υλικοί όροι ύπαρξης, που με την σειρά τους πάλι είναι το αυθόρμητο προϊόν ενός μακρόχρονου και βασανιστικού προτσές ανάπτυξης.

Είναι αλήθεια ότι η πολιτική οικονομία έχει αναλύσει, αν και ατελώς, την αξία και το μέγεθος της αξίας, και ότι έχει ανακαλύψει το περιεχόμενο που κρύβεται μέσα σε αυτές τις μορφές. Δεν έχει όμως θέσει ποτέ το ερώτημα: Γιατί αυτό το περιεχόμενο αποκτά εκείνη τη μορφή, γιατί δηλαδή η εργασία εκφράζεται στην αξία και στο μέτρο της

εργασίας με την χρονική της διάρκεια στο μέγεθος της αξίας του προϊόντος της εργασίας; Τύποι που στο κούτελό τους είναι γραμμένο ότι ανήκουν σε έναν κοινωνικό σχηματισμό, όπου το προτσές της παραγωγής κυριαρχεί πάνω στον άνθρωπο και όχι ο άνθρωπος πάνω στο προτσές της παραγωγής, αποτελούν για την αστική τους συνείδηση μια εξίσου αυτονόητη φυσική αναγκαιότητα όπως και η ίδια η παραγωγική εργασία. Για αυτό, τους προαστικούς παραγωγικούς οργανισμούς η πολιτική οικονομία τους χειρίζεται ακριβώς όπως οι πατέρες της εκκλησίας μεταχειρίζονται τις προχριστιανικές θρησκείες.

Πόσο πολύ γελιέται ένα μέρος των οικονομολόγων από το φетиχισμό που χαρακτηρίζει τον κόσμο των εμπορευμάτων ή από την υλική όψη των κοινωνικών καθορισμών της εργασίας, το αποδεικνύει μεταξύ άλλων η ανιαρή και ανούσια διαμάχη για το ρόλο της φύσης στην δημιουργία της ανταλλακτικής αξίας. Επειδή η ανταλλακτική αξία είναι ένας καθορισμένος κοινωνικός τρόπος έκφρασης της εργασίας που ξοδεύτηκε για ένα πράγμα, δεν μπορεί να περιέχει περισσότερη ύλη απ' ότι περιέχει λ.χ. η τιμή του συναλλάγματος.

Επειδή η μορφή του εμπορεύματος είναι η πιο γενική και η πιο ανεξέλεγκτη μορφή της αστικής παραγωγής, που γι' αυτό το λόγο εμφανίζεται νωρίς, αν και όχι με τον ίδιο κυρίαρχο και επομένως χαρακτηριστικό τρόπο που έχει σήμερα, φαίνεται ότι είναι ακόμα σχετικά εύκολο να διαγνώσει κανείς τον φетиχιστικό χαρακτήρα της. Στις πιο συγκεκριμένες μορφές εξαφανίζεται ακόμα και αυτή η φαινομενική απλότητα. Από πού πηγάζουν οι αυταπάτες του νομισματοκρατικού συστήματος [Monetarsystem]; Από το ότι δεν έβλεπε πως ο χρυσός και το ασήμι παριστάνουν σαν χρήμα μια κοινωνική σχέση παραγωγής, μόνο που την παριστάνουν με τη μορφή φυσικών πραγμάτων που έχουν παράδοξα κοινωνικές ιδιότητες. Και η σύγχρονη πολιτική οικονομία που κοιτάζει αφ' υψηλού το νομισματοκρατικό σύστημα χαμογελώντας καταδεικτικά – μήπως ο

δικός της φетиχισμός δεν γίνεται χειροπιαστός μόλις αρχίζει να πραγματεύεται το κεφάλαιο; Πόσος καιρός είναι που εξαφανίστηκε η φυσιοκρατική αυταπάτη ότι η γαιοπρόσοδος φυτρώνει από το έδαφος και όχι από την κοινωνία; -

Για να μην προτρέξουμε όμως, αρκεί εδώ ακόμα ένα παράδειγμα σχετικά με την ίδια τη μορφή του εμπορεύματος. Αν τα εμπορεύματα μπορούσαν να μιλήσουν θα έλεγαν: « Η αξία μιας χρήσης μπορεί να ενδιαφέρει τον άνθρωπο. Εμάς σαν πράγματα δεν μας αφορά. Αυτό όμως που αφορά εμάς σαν πράγματα είναι η αξία μας. Αυτό το αποδεικνύει αυτή η ίδια η κυκλοφορία μας σαν πράγματα – εμπορεύματα. Σχετιζόμαστε μεταξύ μας μόνο σαν ανταλλακτικές αξίες». Ας ακούσουμε τώρα πως μιλάει ο οικονομολόγος μέσα από τη εμπορευματική του ψυχή: « Η ανταλλακτική αξία είναι ιδιότητα των πραγμάτων, ο πλούτος (η αξία χρήσης) είναι ιδιότητα του ανθρώπου. Μ' αυτή την έννοια η αξία προϋποθέτει αναγκαστικά την ανταλλαγή, ο πλούτος όχι ». «Ο πλούτος είναι ιδιότητα του ανθρώπου, η αξία είναι ιδιότητα των εμπορευμάτων. Ένας άνθρωπος ή μια κοινότητα είναι πλούσιοι, ένα μαργαριτάρι ή ένα διαμάντι είναι πολύτιμα ... Το μαργαριτάρι ή το διαμάντι έχουν αξία σαν μαργαριτάρι ή σαν διαμάντι». Ως τώρα κανένας χημικός δεν ανακάλυψε ακόμα ανταλλακτική αξία στο μαργαριτάρι ή στο διαμάντι. Οι οικονομολόγοι που ανακάλυψαν αυτή τη χημική ουσία και που διατυπώνουν την ιδιαίτερη αξίωση ότι τους διακρίνει βαθύ κριτικό πνεύμα, βρίσκουν ωστόσο ότι η αξία χρήσης των πραγμάτων είναι ανεξάρτητη από τις ιδιότητες τους σαν πράγματα, ενώ αντίθετα σαν πράγματα που είναι η αξία τους ανήκει. Αυτό που εδραιώνει αυτή τη σκέψη τους είναι το παράδοξο περιστατικό ότι η αξία χρήσης των πραγμάτων πραγματοποιείται για τον άνθρωπο χωρίς ανταλλαγή, επομένως στην άμεση σχέση ανάμεσα στο πράγμα και στον άνθρωπο, ενώ η αξία τους αντίθετα πραγματοποιείται μόνο στην ανταλλαγή, δηλαδή μέσα σε ένα

κοινωνικό προτσές. Ποιος δεν θυμάται με την ευκαιρία τον αγαθό Ντόγκμπερυ που έλεγε στον νυχτοφύλακα Σήκολ: « Το να είσαι άνθρωπος ευπαρουσίαστος είναι χάρισμα των περιστάσεων, το να ξέρεις όμως ανάγνωση και γραφή είναι χάρισμα της φύσης ».

2.2 Η ΠΡΑΓΜΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΤΟΥ

Η ουσία της εμπορευματικής μορφής έχει κιόλας συχνά τονιστεί. Συνίσταται στο γεγονός ότι μια σχέση, μια επικοινωνία μεταξύ προσώπων παίρνει ένα πραγματιστικό χαρακτήρα, και άρα μια φανταστική αντικειμενοποίηση που κρύβει στην αυτόνομη, αυστηρή, φαινομενικά τελική και ορθολογική νομιμότητα της κάθε ίχνος της θεμελιακής της ουσίας: τη σχέση μεταξύ ανθρώπων. Δεν είναι εδώ η περίπτωση να διερευνήσουμε με ποιο τρόπο αυτή η τοποθέτηση του προβλήματος έγινε κεντρική για την ίδια την οικονομία και ποιες συνέπειες προέρχονται από την εγκατάλειψη αυτής της μεθοδολογικής πρότασης όσον αφορά τις αντιλήψεις του χυδαίου μαρξισμού στο οικονομικό πεδίο. Αρκεί εδώ – *προϋποθέτοντας* τη μαρξική οικονομική ανάλυση – να επιστήσουμε την προσοχή σε κείνα τα θεμελιακά προβλήματα που ανακύπτουν, από μια μεριά, από το φετιχιστικό χαρακτήρα του εμπορεύματος ως αντικειμενοποιημένης μορφής και, από την άλλη, από τη συντονισμένη προς αυτή υποκειμενική συμπεριφορά, γιατί μόνο μέσω της κατανόησής τους καθίσταται για μας δυνατό να διεισδύσουμε με καθαρό βλέμμα στα ιδεολογικά προβλήματα του καπιταλισμού και της δύσης του.

Ωστόσο, πριν περάσουμε στην πραγμάτευση αυτού του προβλήματος, πρέπει να λάβουμε καλά υπόψη ότι το ζήτημα του φετιχισμού των εμπορευμάτων είναι ένα ειδικό πρόβλημα της εποχής μας, του σύγχρονου καπιταλισμού. Όπως είναι γνωστό, η κίνηση εμπορευμάτων και οι αντίστοιχες, υποκειμενικές και αντικειμενικές, εμπορικές σχέσεις υπήρχαν και σε πολύ πρωτόγονες βαθμίδες της κοινωνικής ανάπτυξης. Αλλά αυτό που ενδιαφέρει εδώ είναι σε τι μέτρο η κίνηση εμπορευμάτων και οι δομικές της συνέπειες είναι σε

θέση να επιδράσουν πάνω σε ολόκληρη την εσωτερική και εξωτερική ζωή της κοινωνίας. Άρα, το πρόβλημα να ξέρουμε μέχρι ποιο σημείο η κίνηση εμπορευμάτων είναι η κυρίαρχη μορφή της οργανικής ανταλλαγής μιας κοινωνίας δεν μπορούμε να το πραγματευτούμε απλά – σύμφωνα με ήδη πραγματοποιημένες συνήθειες σκέψης κάτω από την επίδραση της κυρίαρχης εμπορευματικής μορφής – ως ποσοτικό ζήτημα. Πράγματι, η διαφορά που υφίσταται ανάμεσα σε μια κοινωνία, όπου η εμπορευματική μορφή είναι η κυρίαρχη μορφή που επιδρά κατά τρόπο αποφασιστικό πάνω σε όλες τις εκδηλώσεις ζωής, και μια κοινωνία, όπου αυτή παρουσιάζεται κατά τρόπο επεισοδιακό έχει ποιοτικό χαρακτήρα. Σύμφωνα με αυτή τη διαφορά, όλα τα υποκειμενικά και αντικειμενικά φαινόμενα των υπό συζήτηση κοινωνιών παίρνουν ποιοτικά διαφορετικές μορφές αντικειμενοποίησης. Αυτή η επεισοδιακότητα που χαρακτηρίζει την πρωτόγονη κοινωνία υπογραμμίζεται αποφασιστικά από τον Μαρξ: «Το εμπόριο άμεσης ανταλλαγής, αυθόρμητη μορφή της ανταλλακτικής διαδικασίας, αντιπροσωπεύει μάλλον τον αρχικό μετασχηματισμό των αξιών χρήσης σε εμπορεύματα και όχι εκείνων των εμπορευμάτων σε χρήμα. Η ανταλλακτική αξία δεν αποκτά ελεύθερη μορφή, αλλά ακόμα είναι άμεσα κλεισμένη στην αξία χρήσης. Αυτή προκύπτει κατά δυο τρόπους. Η ίδια η παραγωγή σε όλη τη δομή της κατευθύνεται στην αξία χρήσης, όχι στην ανταλλακτική αξία και άρα μόνο στον βαθμό που οι αξίες χρήσης υπερβαίνουν το μέτρο που ζητούνται για την κατανάλωση, παύουν εδώ να είναι αξίες χρήσης και γίνονται μέσα ανταλλαγής, εμπορεύματα. Από την άλλη μεριά, γίνονται ακριβώς εμπορεύματα μόνο μέσα στα όρια της άμεσης αξίας χρήσης, αν και αυτή διανέμεται πολιικά, έτσι που τα εμπορεύματα, που οι κάτοχοι ανταλλάσσουν, πρέπει να είναι για αμφοτέρους αξίες χρήσης, αλλά καθένα απ' αυτά θα πρέπει να είναι αξία χρήσης για το μη κατοχό του. Στην πραγματικότητα, η διαδικασία ανταλλαγής των εμπορευμάτων στην αρχή δεν παρουσιάζεται στο

εσωτερικό των φυσικών και αυθόρμητων κοινοτήτων, αλλά εκεί όπου αυτές τελειώνουν, στα σύνορά τους, στα λίγα σημεία όπου έρχονται σε επαφή με άλλες κοινότητες. Εδώ έχει την αρχή του το ανταλλακτικό εμπόριο και από εδώ αντανakλάται στο εσωτερικό της κοινότητας, με μια διαλυτική δράση». Όπου η επιβεβαίωση του διαλυτικού αποτελέσματος της κατευθυνόμενης προς το εσωτερικό εμπορευματικής κίνησης ωθεί σαφώς προς την ποιοτική στροφή την προκαλούμενη από την κυριαρχία του εμπορεύματος. Ωστόσο, αυτή η επίδραση πάνω στην εσωτερική κοινωνική δομή δεν αρκεί για να κάνει την εμπορευματική μορφή συστατική μορφή μιας κοινωνίας. Για ένα τέτοιο σκοπό, όπως σημειώσαμε προηγούμενα, αυτή δεν πρέπει να περιορίζεται στο να θεμελιώσει έναν εξωτερικό δεσμό ανάμεσα σε διαδικασίες μεταξύ τους ανεξάρτητες και κατευθυνόμενες στην παραγωγή αξιών χρήσης αλλά πρέπει να εμποτίσει τις εκδηλώσεις ζωής της κοινωνίας στην ολότητά τους, αναπλάθοντάς τις με τον δικό της τρόπο. Η ποιοτική διαφορά ανάμεσα στο εμπόρευμα ως μια μορφή μεταξύ άλλων της οργανικής κοινωνικής ανταλλαγής του ανθρώπου και το εμπόρευμα ως καθολική μορφή του κοινωνικού μορφώματος δεν αποκαλύπτεται, ωστόσο, μόνο στο γεγονός ότι η εμπορευματική σχέση, ως ιδιαίτερο φαινόμενο, ασκεί μια εξαιρετικά αρνητική επίδραση στη δομή και στη διάρθρωση της κοινωνίας: αυτή έχει επίσης ένα επαναδραστικό αποτέλεσμα πάνω στη φύση και την ισχύ της ίδιας της κατηγορίας. Ως καθολική μορφή, η εμπορευματική μορφή – ακόμη και ιδωμένη αυτή καθεαυτή – παρουσιάζει ένα άλλο πρόσωπο από εκείνο που τη χαρακτηρίζει ως ιδιαίτερο μεμονωμένο φαινόμενο, μη κυρίαρχο. Και η ρευστότητα σ' αυτή επίσης την περίπτωση των μεταβατικών στιγμών δεν πρέπει να κρύβει τον ποιοτικό χαρακτήρα της καθοριστικής διαφοράς. Ο Μαρξ προβάλλει το στοιχείο που χαρακτηρίζει την κατάσταση, όπου η εμπορευματική κίνηση δεν είναι καθοριστική, ως εξής: «Η ποσοτική σχέση, σύμφωνα με την οποία τα προϊόντα ανταλλάσσονται, είναι στην αρχή τελείως τυχαία. Αυτά τα

προϊόντα αποκτούν την εμπορευματική μορφή, με την έννοια ότι αυτά προορίζονται γενικά για την ανταλλαγή, ή είναι εκφράσεις του ίδιου του τρίτου όρου. Η συνέχιση της ανταλλαγής και η μεγαλύτερη κανονικότητα της αναπαραγωγής για την ανταλλαγή επιτρέπουν να εξαφανίζεται όλο και περισσότερο αυτός ο τυχαίος χαρακτήρας: στην αρχή, ωστόσο, όχι τόσο για τους παραγωγούς και τους καταναλωτές όσο για τον ενδιάμεσο μεταξύ των δύο, τον έμπορο, ο οποίος συγκρίνει τις τιμές σε χρήμα και τσεπώνει τη διαφορά. Μέσα από αυτή την ίδια την κίνηση αυτός θεμελιώνει την ισοδυναμία. Στην αρχή το εμπορικό κεφάλαιο δεν είναι παρά η ενδιάμεση κίνηση ανάμεσα στα άκρα, που δεν τα κυριαρχεί, και μεταξύ προϋποθέσεων, που δεν τις δημιουργεί». Και αυτή η ανάπτυξη της εμπορευματικής μορφής σε πραγματική μορφή κυριαρχίας της κοινωνίας στην ολότητά της ανέκυψε μόνο στο σύγχρονο καπιταλισμό. Γι' αυτό δεν πρέπει να εκπλησσόμαστε αν ο προσωπικός χαρακτήρας των οικονομικών σχέσεων αντιμετωπίστηκε στην αρχή κατά τρόπο σχετικά κάπως καθαρό, ενώ, με το προχώρημα αυτής της ανάπτυξης και το ξεπήδημα όλο και πιο σύνθετων και διατεμνόμενων μορφών, όλο και πιο σπάνια και με μεγαλύτερη δυσκολία το βλέμμα διαπερνά αυτές τις πραγματιστικές καλύπτρες. Σύμφωνα με τον Μαρξ, συμβαίνει το εξής: «Στις προηγούμενες μορφές κοινωνίας αυτή η οικονομική μυστικοποίηση συναντάται κυρίως μόνο σε σχέση με το χρήμα και το τοκοφόρο κεφάλαιο. Αυτή, από τη φύση της, αποκλείεται κατά πρώτο λόγο όπου επικρατεί η παραγωγή για την αξία χρήσης, για τις άμεσες προσωπικές ανάγκες· κατά δεύτερο λόγο, όπου η δουλοκτησία ή η δουλοπαροικία, όπως στους αρχαίους χρόνους ή τον Μεσαίωνα, αποτελούσε την πλατιά βάση της κοινωνικής παραγωγής: η κυριαρχία των συνθηκών παραγωγής πάνω στους παραγωγούς κρύβεται εδώ από τις σχέσεις κυριότητας και υποταγής, που εμφανίζονται και είναι ορατές ως τα άμεσα κίνητρα της παραγωγικής διαδικασίας».

Πράγματι, το εμπόρευμα, στο βασικό, μη φαλκιδευμένο χαρακτήρα του, πιάνεται μόνο ως καθολική κατηγορία του ολικού κοινωνικού είναι. Μονάχα σ' αυτό τον δεσμό, η πραγματοποίηση, που βγαίνει μέσα από την εμπορευματική σχέση, αποκτάει αποφασιστική σπουδαιότητα τόσο για την αντικειμενική ανάπτυξη της κοινωνίας, όσο και για τη συμπεριφορά των ανθρώπων απέναντί της για την υποταγή της συνείδησης τους στις μορφές, όπου εκφράζεται αυτή η πραγματοποίηση για τις προσπάθειες να συλληφθεί αυτή η διαδικασία ή να υπάρξει εξέγερση για τα καταστροφικά αποτελέσματα, να υπάρξει απελευθέρωση από τη δουλεία σε αυτή τη «δεύτερη φύση» που από κει προέρχεται. Ως εξής περιγράφει ο Μαρξ το βασικό φαινόμενο της πραγματοποίησης: «Το μυστήριο της εμπορευματικής μορφής συνίσταται, λοιπόν, απλά στο γεγονός ότι μια τέτοια μορφή αποδίδει στους ανθρώπους, όπως ένας καθρέφτης, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της ιδιαίτερης εργασίας, σε φυσικές κοινωνικές ιδιότητες εκείνων των πραγμάτων, και άρα αντανακλά επίσης την κοινωνική σχέση μεταξύ παραγωγών και συνολικής εργασίας σαν κοινωνική σχέση αντικειμένων που υπάρχουν έξω απ' αυτούς. Μέσα απ' αυτό το quid pro quo τα προϊόντα της εργασίας γίνονται εμπορεύματα, πράγματα υπεραισθητά για τις αισθήσεις, δηλαδή πράγματα κοινωνικά ... Εκείνο που εδώ παίρνει για τους ανθρώπους τη φαντασμαγορική μορφή μιας σχέσης μεταξύ πραγμάτων είναι μόνο η καθορισμένη κοινωνική σχέση μεταξύ των ίδιων των ανθρώπων».

Όσον αφορά αυτό το βασικό δομικό γεγονός, πρέπει να σημειώσουμε κυρίως ότι μέσα απ' αυτό αντιπαράθεται στον άνθρωπο η δραστηριότητά του, η εργασία του, σαν κάτι αντικειμενικό και ανεξάρτητο, που τον εξουσιάζει μέσα από νόμους αυτόνομους, που του είναι ξένοι. Κι αυτό συμβαίνει τόσο υποκειμενικά όσο και αντικειμενικά. Από αντικειμενική άποψη, ανακλύπει ένας κόσμος πραγμάτων, που ήδη έχουν γίνει, και σχέσεων μεταξύ πραγμάτων (ο

κόσμος των εμπορευμάτων και η κίνησή τους στην αγορά), ρυθμιζόμενος από νόμους, οι οποίοι, αν και μπορούν σιγά σιγά να γνωριστούν από τους ανθρώπους, τους αντιπαρατίθενται σαν δυνάμεις που δεν τους αφήνουν να τις χαλιναγωγήσουν και ασκούν κατά τρόπο αυτόνομο τη δράση τους. Άρα, μολονότι μπορεί αναμφίβολα να χρησιμοποιήσει προς όφελός του τη γνώση αυτών των νόμων, το άτομο δεν μπορεί να επιδράσει με τη δραστηριότητά του, πάνω στην ίδια την πορεία της πραγματικότητας κατά τρόπο που να τη μεταβάλλει. Η υποκειμενική άποψη, αντίθετα, συνίσταται στο γεγονός ότι, σε μια πλήρως εμπορευματοποιημένη οικονομία, η ανθρώπινη δραστηριότητα αντικειμενοποιείται μπροστά στον ίδιο τον άνθρωπο μετασχηματιζόμενη σε εμπόρευμα, και όντας υποκείμενη στην έξω από τον άνθρωπο αντικειμενικότητα των φυσικών νόμων της κοινωνίας, πρέπει να εκτελέσει τις κινήσεις της ανεξάρτητα από τον άνθρωπο, έτσι όπως συμβαίνει με κάθε αγαθό προοριζόμενο να ικανοποιήσει τις ανάγκες μόλις μετασχηματιστεί σε πράγμα – εμπόρευμα. « Αυτό που χαρακτηρίζει την καπιταλιστική εποχή –λέει ο Μαρξ- είναι ότι η εργασιακή δύναμη ... παίρνει για τον ίδιο τον εργαζόμενο τη μορφή ενός εμπορεύματος, που του ανήκει. Από την άλλη μεριά, μόνο αυτή τη στιγμή γενικεύεται η εμπορευματική μορφή των προϊόντων της εργασίας.»

Η καθολικότητα της εμπορευματικής μορφής καθορίζει, λοιπόν, μια αφαίρεση της ανθρώπινης εργασίας που αντικειμενοποιείται στα εμπορεύματα, τόσο από υποκειμενική όσο και από αντικειμενική άποψη. (Από την άλλη μεριά, η ιστορική δυνατότητά της καθορίζεται, με τη σειρά της, από την πραγματική εκπλήρωση αυτής της αφαιρετικής διαδικασίας.) Από αντικειμενική άποψη, εφόσον η εμπορευματική μορφή ως μορφή ισότητας, ανταλλαξιμότητας, μεταξύ ποιοτικά διαφορετικών αντικειμένων γίνεται δυνατή μόνο γιατί – σ' αυτή τη σχέση, στην οποία λαβαίνουν χωρίς αμφιβολία μονάχα την

αντικειμενοποίησή τους ως εμπορεύματα – αυτά νοούνται τυπικά ως ίσα. Από υποκειμενική άποψη, εφόσον αυτή η τυπική ισότητα της αφηρημένης ανθρώπινης εργασίας δεν είναι μονάχα ο κοινός παρονομαστής στον οποίο ανάγονται τα διάφορα αντικείμενα στην εμπορευματική σχέση, αλλά μετασχηματίζεται σε πραγματική αρχή της πραγματικής παραγωγικής διαδικασίας των εμπορευμάτων. Φυσικά, δεν είναι πορόθεσή μας να περιγράψουμε, έστω και μόνο με χοντρές γραμμές, αυτή τη διαδικασία: την ανάδυση της σύγχρονης εργασιακής διαίρεσης της εργασίας του «ελεύθερου εργαζόμενου ως ατόμου, της διαίρεσης της εργασίας, κλπ. Εδώ ενδιαφέρει μόνο να παρατηρήσουμε ότι η αφηρημένη, ίση, συγκρίσιμη εργασία, που μπορεί να μετρηθεί με μεγάλη ακρίβεια με τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας, η εργασία της καπιταλιστικής διαίρεσης της εργασίας, προκύπτει ταυτόχρονα ως αποτέλεσμα και προϋπόθεση της καπιταλιστικής παραγωγής μόνο στην πορεία της ανάπτυξής της. Άρα, μόνο στην πορεία αυτής της ανάπτυξης η εργασία μετασχηματίζεται σε κοινωνική κατηγορία ικανή να επιδράσει κατά τρόπο καθοριστικό πάνω στην αντικειμενοποιημένη μορφή τόσο των αντικειμένων όσο και των υποκειμένων της κοινωνίας, που έτσι σχηματίζεται. Αν ακολουθεί η πορεία που διάνυσε η ανάπτυξη της εργασιακής διαδικασίας από τη χειροτεχνία μέχρι τη μηχανοποιημένη βιομηχανία, μέσα από τη συνεργασία και τη μανιφακτούρα, μπορούμε να δούμε μια αύξουσα ορθολογικοποίηση, ενώ μπαίνουν όλο και περισσότερο κατά μέρος οι ατομικο-ανθρώπινες ποιοτικές ιδιότητες του εργαζόμενου. Από τη μια μεριά, εφόσον η εργασιακή διαδικασία όλο και περισσότερο κατατεμαχίζεται σε μικρότερες ενέργειες αφηρημένα ορθολογικές: έτσι σπάει η αναφορά του εργαζόμενου στο προϊόν ως όλο και η εργασία του ανάγεται σε εξειδικευμένη λειτουργία, που επαναλαμβάνεται μηχανικά. Από την άλλη, εφόσον σε αυτή την ορθολογικοποίηση και ως *συνέπεια* αυτής ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας, που αρχικά μπορεί να οριστεί

μόνο εμπειρικά, κατόπιν παράγεται ως αντικειμενικά μετρήσιμη ποσότητα εργασίας, που αντιπαρατίθεται στον εργαζόμενο με οριστική και τελειωτική αντικειμενικότητα, στο όνομα της αύξουσας μηχανοποίησης και ορθολογικοποίησης της παραγωγικής διαδικασίας.

Με τον σύγχρονο, «ψυχολογικό» καταταμαχισμό της εργασιακής διαδικασίας (ταιλορισμός) αυτή η ορθολογική μηχανοποίηση φτάνει στο σημείο να διεισδύσει μέσα στην ίδια την «ψυχή» του εργαζόμενου: ακόμη και οι ψυχολογικές ιδιότητες αποχωρίζονται από τη συνολική του προσωπικότητα, αντικειμενοποιούνται μπροστά σ' αυτή, για να μπορέσουν να εισέλθουν σε ορθολογικό-ειδικευμένα συστήματα και να αναχθούν σε μια μετρική έννοια.

3.1 ΤΟ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ ΚΑΙ Η ΑΞΙΑ ΧΡΗΣΗΣ ΤΟΥ

Ο πλούτος των κοινωνιών όπου κυριαρχεί ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής εμφανίζεται σαν ένας « τεράστιος σωρός από εμπορεύματα» , και το ξεχωριστό εμπορεύματα σαν η στοιχειώδης μορφή του. Γι' αυτό, η ερευνά μας αρχίζει με την ανάλυση του εμπορεύματος.

Το εμπόρευμα είναι πριν απ' όλα ένα εξωτερικό αντικείμενο, ένα πράγμα πού με τις ιδιότητές του ικανοποιεί οποιοδήποτε είδος ανθρώπινες ανάγκες. Η φύση αυτών των αναγκών, αν λχ. προέρχονται από το στομάχι ή από τη φαντασία, δεν αλλάζει σε τίποτα την υπόθεση. Επίσης δεν πρόκειται εδώ για το πώς το πράγμα ικανοποιεί την ανθρώπινη ανάγκη, αν την ικανοποιεί άμεσα σαν μέσο συντήρησης, δηλαδή σαν μέσο απόλαυσης ή έμμεσα σαν μέσο παραγωγής.

Κάθε ωφέλιμο πράγμα όπως το σίδηρο, το χαρτί κλπ., πρέπει να το εξετάζουμε από διπλή άποψη, από την άποψη της ποιότητας και από την άποψη της ποσότητας. Κάθε τέτοιο πράγμα είναι ένα σύνολο πολλών ιδιοτήτων και γι' αυτό μπορεί να είναι χρήσιμο από διάφορες πλευρές. Είναι έργο της ιστορίας ν' ανακαλύψει αυτές τις διάφορες πλευρές και επομένως τους ποικίλους τρόπους χρήσης των πραγμάτων. Το ίδιο ισχύει και για την ανακάλυψη των κοινωνικών μέτρων για την ποσότητα των ωφέλιμων πραγμάτων. Οι διαφορές στα μέτρα των εμπορευμάτων οφείλονται εν μέρει στη διαφορετική φύση των αντικειμένων που πρόκειται να μετρηθούν και εν μέρει σε συμβάσεις.

Η ωφελιμότητα ενός πράγματος το κάνει αξία χρήσης. Η ωφελιμότητα αυτή όμως δεν κρέμεται στον αέρα. Καθορίζεται από τις ιδιότητές του σώματος του εμπορεύματος και δεν υπάρχει χωρίς αυτό. Γι' αυτό, το ίδιο το σώμα του εμπορεύματος όπως το σίδηρο, το στάρι, το διαμάντι κλπ. Είναι αξία χρήσης ή αγαθό. Αυτός ο χαρακτήρας του σώματος του εμπορεύματος δεν εξαρτιέται από το αν η ιδιοποίηση των ιδιοτήτων του χρήσης στοιχίζει στον άνθρωπο πολλή η λίγη εργασία. Όταν εξετάζουμε τις αξίες χρήσης, προϋποθέτουμε πάντα μια ορισμένη ποσότητα, όπως μια δωδεκάδα ρολόγια έναν πήχη πανί, έναν τόνο σίδηρο κλπ. Οι αξίες χρήσης των εμπορευμάτων προσφέρουν το υλικό για έναν ειδικό κλάδο τη επιστήμης, την εμπορευματολογία. Η αξία χρήσης πραγματοποιείται μονάχα στη χρήση ή στην κατανάλωση.

Οι αξίες χρήσης αποτελούν το υλικό περιεχόμενο του πλούτου, όποια κι αν είναι η κοινωνική μορφή του. Στην κοινωνική μορφή που έχουμε να εξετάσουμε οι αξίες χρήσης είναι ταυτόχρονα οι υλικοί φορείς της ανταλλακτικής αξίας.

Η ανταλλακτική αξία εμφανίζεται πριν απ' όλα σαν η ποσοτική σχέση, σαν η αναλογία με την οποία οι αξίες χρήσης ενός είδους ανταλλάσσονται με τις αξίες χρήσης ενός άλλου είδους, μια σχέση που διαρκώς αλλάζει στο πέρασμα του χρόνου και από τόπο σε τόπο. Γι αυτό η ανταλλακτική αξία φαίνεται σαν κάτι το τυχαίο και το καθαρά σχετικό, ενώ μια εσωτερική, ενυπάρχουσα ανταλλακτική αξία σαν *contradictio in adjecto*[παραλογισμός]. Ας εξετάσουμε το ζήτημα από πιο κοντά.

Ένα ορισμένο εμπόρευμα, ένα τέταρτο στάρι, ανταλλάσσεται πχ. με χ κουτιά μπογιά για παπούτσια ή με ψ ποσότητα μετάξι ή με ω ποσότητα χρυσό κλπ., κοντολογίς με άλλα εμπορεύματα στις πιο διαφορετικές αναλογίες. Επομένως το στάρι δεν μόνο μια αλλά πολλές ανταλλακτικές αξίες. Επειδή όμως χ κουτιά μπογιά για παπούτσια ή ψ ποσότητα μετάξι ή ω ποσότητα χρυσός κλπ. είναι η ανταλλακτική αξία ενός τετάρτου στάρι, πρέπει τα χ κουτιά μπογιά για παπούτσια, ή ψ ποσότητα μετάξι, ή ω ποσότητα χρυσός κλπ. να μπορούν να αντικαταστήσουν το ένα το άλλο ή να είναι ίσες μεταξύ τους ανταλλακτικές αξίες. Από εδώ βγαίνει το συμπέρασμα ότι: 1) οι διάφορες ανταλλακτικές αξίες του ίδιου εμπορεύματος εκφράζουν κάτι το όμοιο. 2) η ανταλλακτική αξία μπορεί γενικά να είναι μόνο ο τρόπος έκφρασης ενός περιεχομένου που διαφέρει από την ανταλλακτική αξία.

Ας πάρουμε ακόμα δύο εμπορεύματα, πχ. στάρι και σίδηρο. Οποιαδήποτε κι αν είναι η ανταλλακτική τους σχέση μπορεί πάντα να παρασταθεί με μια εξίσωση στην οποία μια δοσμένη ποσότητα στάρι εξισώνεται με κάποια ποσότητα σίδηρο, λχ. 1 κουαρτερ σταρι = a στατήρες σίδηρο. Τι μας λέει αυτή η εξίσωση; Ότι σε δυο διαφορετικά πράγματα, σε 1 κουαρτερ στάρι και σε a στατήρες σίδηρο υπάρχει κάτι το κοινό που έχει το ίδιο μέγεθος. Δηλαδή και τα δυο είναι ίσα με ένα τρίτο που αυτό καθαυτό δεν είναι ούτε το ένα ούτε το άλλο. Το καθένα λοιπόν από αυτά τα δυο, εφόσον είναι ανταλλακτική αξία, πρέπει να ανάγεται σε αυτό το τρίτο.

Ένα απλό παράδειγμα από τη γεωμετρία θα μας το ξεκαθαρίσει αυτό. Για να βρούμε και να συγκρίνουμε το εμβαδόν όλων των ευθυγράμμων σχημάτων, τα αναλύουμε σε τρίγωνα. Το ίδιο το τρίγωνο

το ανάγουμε σε μια έκφραση τελείως διαφορετική από το ορατό σχήμα του-στο μισό του γινομένου της βάσης επί το ύψος του. Έτσι και οι ανταλλαχτικές αξίες των εμπορευμάτων πρέπει να αναχθούν σε κάτι το κοινό για αυτά, και από το κοινό αυτό ανταλλαχτικές αξίες αντιπροσωπεύουν κάποια μεγαλύτερη η μικρότερη ποσότητα.

Το κοινό αυτό δεν μπορεί να είναι μια γεωμετρική, φυσική, χημική η άλλη υλική ιδιότητα των εμπορευμάτων. Οι σωματικές ιδιότητες των εμπορευμάτων παίρνονται γενικά υπόψη μόνο εφόσον τα κάνουν ωφέλιμα, δηλαδή αξίες χρήσης. Από την άλλη μεριά όμως αυτό που χαρακτηρίζει ολοφάνερα την ανταλλαχτική σχέση των εμπορευμάτων είναι ίσα-ίσα η αφαίρεση από τις αξίες χρήσης τους. Στην ανταλλαχτική σχέση των εμπορευμάτων μια αξία χρήσης αξίζει ακριβώς τόσο όσο και κάθε άλλη φτάνει μόνο να υπάρχει στην απαιτούμενη αναλογία. Ή όπως λέει ο γέρο- Μπάρμπον: < Ένα είδος εμπορεύματος είναι εξίσου καλό με κάθε άλλο, όταν οι ανταλλαχτικές τους αξίες είναι ίσες. Δεν υπάρχει καμία διαφορά ή διάκριση ανάμεσα σε πράγματα που οι ανταλλαχτικές τους αξίες είναι ίσες >. Σαν αξίες χρήσης τα εμπορεύματα διαφέρουν μονάχα στην ποιότητα, σαν ανταλλαχτικές αξίες μπορούν να διαφέρουν μονάχα στην ποσότητα, δεν περιέχουν επομένως ούτε ένα άτομο αξίας χρήσης.

Αν τώρα παραβλέψουμε την αξία χρήσης των σωμάτων των εμπορευμάτων, τους μένει μονάχα μια ιδιότητα, η ιδιότητα ότι είναι προϊόντα εργασίας. Έτσι όμως μεταμορφώθηκε κιόλας για μας το ίδιο το προϊόν της εργασίας. Αν κάνουμε αφαίρεση από την αξία του χρήσης, κάνουμε επίσης αφαίρεση και από τα συστατικά μέρη και τις μορφές του σώματος του που το κάνουν να είναι αξία χρήσης. Δεν είναι

πια τραπέζι η σπίτι η νήμα η κάποιο άλλο ωφέλιμο πράγμα. Έσβησαν όλες οι αισθητές ιδιότητες του. Δεν είναι επίσης πια το προϊόν της εργασίας του ξυλουργού η του οικοδόμου η του κλώστη η κάποιας άλλης συγκεκριμένης παραγωγικής εργασίας. Μαζί με τον ωφέλιμο χαρακτήρα των προϊόντων της εργασίας εξαφανίζεται και ο ωφέλιμος χαρακτήρας των εργασιών που περιέχονται σε αυτά, εξαφανίζονται επομένως και οι διάφορες συγκεκριμένες μορφές αυτών των εργασιών, δεν διακρίνονται πια μεταξύ τους, αλλά έχουν αναχθεί όλες στην ίδια ανθρώπινη εργασία, στην αφηρημένη ανθρώπινη εργασία.

Ας εξετάσουμε τώρα το residuum (το υπόλειμμα) των προϊόντων της εργασίας. Δεν απόμεινε απ αυτά τίποτα άλλο εκτός από την ίδια φαντασματική αντικειμενικότητα, ένα απλό πηγμα αδιάκριτης ανθρώπινης εργασίας, δηλ. ξοδεμένης ανθρώπινης εργατικής δύναμης άσχετα από τη μορφή που ξοδεύτηκε. Τα πράγματα αυτά δείχνουν μονάχα ότι για την παραγωγή τους ξοδεύτηκε ανθρώπινης εργατικής δύναμης , συσσωρεύτηκε ανθρώπινη εργασία. Σαν αποκρυσταλλώματα αυτής της κοινωνικής ουσίας που είναι κοινή σε όλα, οι αξίες είναι αξίες εμπορευμάτων.

Μέσα στην ίδια την ανταλλακτική σχέση των εμπορευμάτων η ανταλλακτική τους αξία μας παρουσιάστηκε σαν κάτι που είναι ολότελα ανεξάρτητο από τις αξίες τους χρήσης. Αν λοιπόν κάνουμε πραγματικά αφαίρεση από την αξία χρήσης των προϊόντων εργασίας αποχτούμε την αξία τους έτσι ακριβώς όπως την καθορίσαμε πριν λίγο. Επομένως η αξία του εμπορεύματος είναι το κοινό που εκφράζεται στην ανταλλακτική σχέση ή στην ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος. Η συνέχιση της έρευνας θα μας οδηγήσει πίσω στην

ανταλλακτική αξία σαν τον αναγκαίο τρόπο έκφρασης η την αναγκαία μορφή εμφάνισης της αξίας που πριν απ όλα όμως πρέπει να εξεταστεί ανεξάρτητα απ αυτή τη μορφή.

Έτσι μια αξία χρήσης η ένα αγαθό έχει αξία μόνο γιατί μέσα σ αυτό έχει αντικειμενοποιηθεί η υλοποιηθεί αφηρημένη ανθρώπινης εργασίας. Πώς μπορούμε λοιπόν να μετρήσουμε το μέγεθος της αξίας του; Με το πόσο της εργασίας που περιέχεται σε αυτό, της < ουσίας που δημιουργεί αξία >. Η ποσότητα της ίδιας της εργασίας όμως μετριέται με τη χρονική της διάρκεια, με το χρόνο εργασίας, και ο χρόνος εργασίας με τη σειρά του έχει για μέτρο ορισμένες υποδιαιρέσεις του χρόνου, όπως την ώρα, την ημέρα κλπ.

Αν η αξία ενός εμπορεύματος καθορίζεται από την ποσότητα της εργασίας που ξοδεύτηκε στη διάρκεια της παραγωγής του, θα μπορούσε να νομίσει κανείς ότι όσο πιο τεμπέλης ή όσο πιο αδέξιος είναι ένας άνθρωπος τόσο μεγαλύτερη αξία έχει το εμπόρευμα του, γιατί χρειάζεται περισσότερο χρόνο για να το κατασκευάσει. Η εργασία όμως που αποτελεί την ουσία των αξιών είναι όμοια ανθρώπινη εργασία, είναι ξόδεμα της ίδιας ανθρώπινης εργατικής δύναμης. Όλη η εργατική δύναμη της κοινωνίας που εκφράζεται στις αξίες του κόσμου των εμπορευμάτων, ισχύει εδώ σαν μια και η ίδια ανθρώπινη εργατική δύναμη, παρά το γεγονός ότι αποτελείται από πολυάριθμες ατομικές εργατικές δυνάμεις. Η κάθε μια από αυτές τις ατομικές εργατικές δυνάμεις είναι η ίδια ανθρώπινη εργατική δύναμη όπως και κάθε άλλη, εφόσον έχει το χαρακτήρα μιας κοινωνικής μέσης εργατικής δύναμης και λειτουργεί σαν τέτοια κοινωνική μέση εργατική δύναμη, εφόσον δηλαδή για την παραγωγή ενός δοσμένου

εμπορεύματος χρειάζεται μόνο τον μέσο αναγκαίο ή τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας. Κοινωνικά αναγκαίος χρόνος εργασίας είναι ο χρόνος εργασίας που απαιτείται για να παραχθεί οποιαδήποτε αξία χρήσης με τους υπάρχοντες κοινωνικά-κανονικούς όρους παραγωγής και με τον κοινωνικά μέσο βαθμό επιδεξιότητας και εντατικότητας της εργασίας. Έτσι κχ. Στην Αγγλία, ύστερα από τη χρησιμοποίηση του ατμοκίνητου αργαλειού έφτανε ίσως η μισή εργασία από προηγούμενα για να μετατραπεί μια ορισμένη ποσότητα νήμα σε υφαντό. Φυσικά ο άγγλος υφαντουργός που δούλευε με χειροκίνητο αργαλειό εξακολουθούσε όπως και προηγούμενα να χρειάζεται στην πράξη για τη μετατροπή αυτή τον ίδιο χρόνο εργασίας, το προϊόν όμως της ατομικής του ώρας εργασίας αντιπροσώπευε τώρα μόνο μισή κοινωνική ώρα εργασίας και γι αυτό η αξία του έπεσε στο μισό της προηγούμενης αξίας του.

Επομένως το μέγεθος της αξίας μιας ορισμένης αξίας χρήσης καθορίζεται μόνο από την ποσότητα της κοινωνικά αναγκαίας εργασίας ή από το χρόνο εργασίας που είναι κοινωνικά αναγκαίος για την παραγωγή της. Κάθε ξεχωριστό εμπόρευμα λογαριάζεται εδώ απλώς σαν μέσο αντίγραφο του είδους του. Γι αυτό τα εμπορεύματα που περιέχουν τις ίδιες ποσότητες εργασίας, ή που μπορούν να παραχθούν στον ίδιο χρόνο εργασίας έχουν το ίδιο μέγεθος αξίας. Η σχέση της αξίας ενός εμπορεύματος προς την αξία κάθε άλλου εμπορεύματος είναι η ίδια με τη σχέση του χρόνου που είναι αναγκαίος για την παραγωγή δεύτερου.<Σαν αξίες όλα τα εμπορεύματα είναι μόνο ορισμένη μάζα στερεοποιημένου χρόνου εργασίας> .

Το μέγεθος της αξίας ενός εμπορεύματος θα έμενε επομένως σταθερό, αν ήταν σταθερός ο χρόνος εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή του. Όμως ο χρόνος εργασίας αλλάζει με κάθε αλλαγή στην παραγωγική δύναμη της εργασίας. Η παραγωγική δύναμη της εργασίας καθορίζεται από ποικίλα περιστατικά, ανάμεσα στ' άλλα από το μέσο βαθμό δεξιοτεχνίας των εργατών, από τη βαθμίδα ανάπτυξης της επιστήμης και της τεχνολογικής εφαρμογής της, απ' τον κοινωνικό συντονισμό του προτσές της παραγωγής, από την έκταση και την αποτελεσματικότητα των μέσων παραγωγής, και από τους φυσικούς όρους. Η ίδια ποσότητα εργασίας εκφράζεται λχ. όταν η χρονιά είναι ευνοϊκή με 8 τόνους στάρι και μόνο με 4 τόνους στάρι όταν δεν είναι ευνοϊκή. Το ίδιο ποσό εργασίας αποδίδει περισσότερο μέταλλο από πλούσια παρά από φτωχά μεταλλεία κλπ.. Τα διαμάντια είναι σπάνια στο φλοιό της γης και γι αυτό η ανεύρεσή τους στοιχίζει κατά μέσο όρο πολύ χρόνο εργασίας. Επομένως σε μικρό όγκο αντιπροσωπεύουν πολλή εργασία. Ο Τζάκομπ αμφισβητεί αν ο χρυσός πληρώθηκε ποτέ ολόκληρη την αξία του. Αυτό ισχύει ακόμα περισσότερο για το διαμάντι. Σύμφωνα με τον Εσβέγκε η συνολική παραγωγή ογδόντα χρόνων των αδαμαντωρυχείων της Βραζιλίας δεν είχε ακόμα φτάσει το 1823 ούτε την τιμή της μέσης παραγωγής των φυτειών ζάχαρης και καφέ της Βραζιλίας 1 και $\frac{1}{2}$ μόνο χρόνου, παρά το γεγονός ότι αντιπροσώπευε πολύ περισσότερη εργασία και επομένως περισσότερη αξία. Με πλουσιότερα ορυχεία η ίδια ποσότητα εργασίας θα εκφραζόταν με περισσότερα διαμάντια και η τιμή τους θα έπεφτε. Αν κατορθωθεί να μετατρέπεται με λίγη δουλειά το κάρβουνο σε διαμάντια μπορεί η αξία τους να πέσει κάτω από την αξία των τούβλων.

Γενικά όσο μεγαλύτερη είναι η παραγωγική δύναμη της εργασίας, τόσο μικρότερος είναι ο χρόνος εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή ενός είδους, τόσο μικρότερη είναι η μάζα της εργασίας που είναι αποκρυσταλλωμένη μέσα σε αυτό, τόσο μικρότερη είναι η αξία του. Αντίστροφα, όσο μικρότερη είναι η παραγωγική δύναμη της εργασίας, τόσο μεγαλύτερος είναι ο χρόνος εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή ενός είδους, τόσο μεγαλύτερη είναι η αξία του. Έτσι, το μέγεθος της αξίας ενός εμπορεύματος αλλάζει απευθείας ανάλογα με την ποσότητα και αντιστρόφως ανάλογα με την ποσότητα και αντιστρόφως ανάλογα με την παραγωγική δύναμη της εργασίας που πραγματοποιείται μέσα σε αυτό το εμπόρευμα.

Ένα πράγμα μπορεί να είναι αξία χρήσης, χωρίς να είναι αξία. Αυτό γίνεται στην περίπτωση που ωφελεί τον άνθρωπο χωρίς τη μεσολάβηση της εργασίας. Τέτοια είναι ο αέρας, το παρθένο έδαφος, τα φυσικά λιβάδια, τα παρθένα δάση κλπ. Ένα πράγμα μπορεί να είναι ωφέλιμο και προϊόν ανθρώπινης εργασίας, χωρίς να είναι εμπόρευμα. Όταν ένας άνθρωπος ικανοποιεί τη δική του ανάγκη με το δικό του προϊόν δημιουργεί αξία χρήσης δε δημιουργεί όμως εμπόρευμα. Για να παράγει κανείς εμπόρευμα δεν πρέπει να παράγει απλώς αξία χρήσης, αλλά αξία χρήσης για άλλους, κοινωνική αξία χρήσης. (Και όχι απλώς για άλλους. Ο αγρότης του μεσαίωνα παρήγε το στάρι του γεωμόρου για τον φεουδάρχη αφέντη και το στάρι της δεκάτης για τον παπά. Και όμως ούτε το στάρι του γεωμόρου, ούτε το στάρι της δεκάτης γινόταν εμπόρευμα, επειδή παράγονταν για άλλους. Για να γίνει το προϊόν εμπόρευμα πρέπει να μεταβιβαστεί μέσω της ανταλλαγής στον άλλο, σε αυτόν που του χρησιμεύει σαν αξία χρήσης). Τέλος κανένα πράγμα δεν

μπορεί να είναι αξία, χωρίς να είναι αντικείμενο χρήσης. Αν είναι ανώφελο, ανώφελη είναι και η εργασία που περιέχεται σε αυτό δεν υπολογίζεται σαν εργασία και γι' αυτό δεν αποτελεί αξία.

3.2 Ο ΔΙΠΛΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΟΥ ΠΕΡΙΕΧΕΤΑΙ ΣΤΑ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΑ

Αρχικά το εμπόρευμα μας φάνηκε σαν κάτι το δυσυπόστατο: σαν αξία χρήσης και αξία ανταλλακτική. Μετά είδαμε ότι και η εργασία, εφόσον εκφράζεται στην αξία δεν πια τα ίδια χαρακτηριστικά που έχει σαν παραγωγός αξιών χρήσης. Αυτή τη διφυή φύση της εργασίας που περιέχεται στο εμπόρευμα αποδείχτηκε από εμάς πρώτα κριτικά. Και επειδή το σημείο αυτό είναι το κεντρικό σημείο που γύρω του περιστρέφεται η κατανόηση της πολιτικής οικονομίας, θα το φωτίσουμε εδώ πιο λεπτομερειακά.

Ας πάρουμε δύο εμπορεύματα, λχ. ένα σακάκι 10 πήχες πανί. Ας υποθέσουμε ότι το πρώτο έχει διπλάσια αξία από το δεύτερο, έτσι που αν δέκα πήχες πανί = ψ , το σακάκι = 2ψ .

Το σακάκι είναι μια αξία χρήσης που ικανοποιεί μια ειδική ανάγκη. Για να παραχθεί το σακάκι χρειάζεται παραγωγική δραστηριότητα καθορισμένου είδους. Η δραστηριότητα αυτή καθορίζεται από το σκοπό που επιδιώκει, από τον τρόπο που ενεργεί, από το αντικείμενο, τα μέσα και το αποτέλεσμα της. Την εργασία που η ωφελιμότητά της εκφράζεται έτσι με την αξία χρήσης του προϊόντος της ή με το γεγονός ότι το προϊόν της είναι αξία χρήσης, την ονομάζουμε ωφέλιμη εργασία. Από την άποψη αυτή εξετάζεται πάντα σε σχέση με το ωφέλιμο αποτέλεσμα της.

Όπως το σακάκι και το πανί είναι ποιοτικά διαφορετικές αξίες χρήσης, έτσι είναι ποιοτικά διαφορετικές και οι εργασίες στις οποίες

χρωστούν την ύπαρξή τους η ραφτική και η υφαντική. Αν τα πράγματα αυτά δεν ήταν ποιοτικά διαφορετικές αξίες χρήσης και επομένως προϊόντα ποιοτικά διαφορετικών ωφέλιμων εργασιών, δε θα μπορούσαν καθόλου ν' αντιπαρατεθούν το ένα στο άλλο σαν εμπορεύματα. Το σακάκι δεν ανταλλάσσεται με σακάκι, μια αξία χρήσης δεν ανταλλάσσεται με μια ίδια αξία χρήσης.

Στο σύνολο των διαφορετικών σε είδος αξιών χρήσης ή σωμάτων εμπορευμάτων αντιστοιχεί ένα σύνολο εξίσου πολυποίκιλων σε γένος, είδος, οικογένεια, υποδιαίρεση, ποικιλία διαφόρων ωφέλιμων εργασιών- ένας κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας. Ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας αποτελεί όρο ύπαρξης της εμπορευματικής παραγωγής, αν και η εμπορευματική παραγωγή δεν αποτελεί αντίστροφα τον όρο ύπαρξης του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας. Στην αρχαία ινδική κοινότητα η εργασία είναι κοινωνικά καταμερισμένη, χωρίς τα προϊόντα να γίνονται εμπορεύματα. Ας δούμε ένα πιο κοντινό παράδειγμα: σε κάθε εργοστάσιο η εργασία είναι συστηματικά καταμερισμένη, ο καταμερισμός αυτός όμως δεν πραγματοποιείται με το ότι οι εργάτες ανταλλάσσουν τα ατομικά προϊόντα τους. Μόνο τα προϊόντα αυτοτελών και ανεξάρτητων της μιας από την άλλη ατομικών εργασιών αντιπαραθέτονται το ένα στο άλλο σαν εμπορεύματα.

Είδαμε λοιπόν ότι στην αξία χρήσης κάθε εμπορεύματος περιέχεται μια καθορισμένη σκόπιμη παραγωγική δράση ή ωφέλιμη εργασία. Οι αξίες χρήσης δεν μπορούν να αντιπαρατεθούν η μια στην άλλη σαν εμπορεύματα, αν δεν περιέχουν μέσα τους ποιοτικά διαφορετικές ωφέλιμες εργασίες. Σε μια κοινωνία, που τα προϊόντα της

γενικά παίρνουν τη μορφή του εμπορεύματος, δηλ. σε μια κοινωνία εμπορευματοπαραγωγών, η ποιοτική αυτή διαφορά των ωφέλιμων εργασιών, που τις ασκούν ανεξάρτητα τη μια από την άλλη αυτοτελείς παραγωγοί σαν ιδιωτικές τους υποθέσεις, εξελίσσεται σ' ένα πολυδιαρθρωμένο σύστημα, σε έναν κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας.

Άλλωστε, του σακακιού του είναι αδιάφορο ποιος το φοράει, αν το φοράει ο ράφτης ή ο πελάτης του ράφτη. Και στις δυο περιπτώσεις λειτουργεί σαν αξία χρήσης. Επίσης δεν αλλάζει καθόλου η σχέση ανάμεσα στο σακάκι και στην εργασία που το παράγει, από το γεγονός ότι η ραφτική γίνεται ιδιαίτερο επάγγελμα, αυτοτελής κρίκος του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας. Παντού όπου η ανάγκη υποχρέωνε τον άνθρωπο να ντυθεί, ο άνθρωπος έραβε χιλιάδες χρόνια συνέχεια προτού κάποιος άνθρωπος μετατραπεί σε ράφτη. Η ύπαρξη όμως του σακακιού, του πανιού, κάθε στοιχείου του υλικού πλούτου που δε βρίσκεται έτοιμο στη φύση, οφείλεται πάντα σε μια ειδική, σκόπιμη παραγωγική δραστηριότητα που ορισμένες ύλες της φύσης τις προσαρμόζει σε ορισμένες ανάγκες του ανθρώπου. Ώστε, σαν δημιουργός αξιών χρήσης, σαν ωφέλιμη εργασία, η εργασία είναι ανεξάρτητος από κάθε κοινωνική μορφή όρος ύπαρξης του ανθρώπου, αιώνια φυσική ανάγκη, χωρίς την οποία δεν είναι δυνατή η ανταλλαγή της ύλης ανάμεσα στον άνθρωπο και στη φύση, δεν είναι δηλ. δυνατή η ανθρώπινη ζωή.

Οι αξίες χρήσης σακάκι, πανί, κλπ., με δυο λόγια τα σώματα των εμπορευμάτων, είναι ενώσεις δυο στοιχείων, φυσικής ύλης και εργασίας. Αν αφαιρέσουμε το συνολικό άθροισμα όλων των διαφόρων

ωφέλιμων εργασιών που βρίσκονται μέσα στο σακάκι, στο πανί κλπ., μένει πάντα ένα υλικό υπόστρωμα, που υπάρχει από τη φύση χωρίς τη συμβολή του ανθρώπου. Στην παραγωγή του ο άνθρωπος μπορεί να ενεργεί μόνο όπως και η ίδια η φύση, δηλ. να αλλάζει μόνο τη μορφή της ύλης. Κάτι παραπάνω. Σε αυτή την ίδια τη δουλειά της μορφοποίησης ο άνθρωπος υποστηρίζεται διαρκώς από δυνάμεις της φύσης. Η εργασία λοιπόν δεν είναι η μοναδική πηγή των αξιών χρήσης που παράγει, του υλικού πλούτου. Η εργασία είναι ο πατέρας του και η μητέρα του, όπως λέει ο Ουίλλιαμ Πέττυ.

Ας περάσουμε τώρα από το εμπόρευμα σαν αντικείμενο χρήσης, στο εμπόρευμα σαν αξία.

Σύμφωνα με την υπόθεση που κάναμε το σακάκι έχει τη διπλή αξία του πανιού. Εδώ όμως πρόκειται μόνο για μια ποσοτική διαφορά, που για την ώρα δεν μας ενδιαφέρει. Γι αυτό θυμίζουμε ότι, αν η αξία ενός σακακιού είναι διπλάσια από την αξία που έχουν 10 πήχες πανί, τότε 20 πήχες πανί έχουν το ίδιο μέγεθος αξίας που έχει ένα Σακάκι. Σαν αξίες το σακάκι και το πανί είναι πράγματα της ίδιας ουσίας, αντικειμενικές εκφράσεις ομοειδούς εργασίας.

Όμως η ραφτική και η υφαντική είναι ποιοτικά διαφορετικές εργασίες. Υπάρχουν ωστόσο κοινωνικές καταστάσεις όπου ο ίδιος ο άνθρωπος ράβει και υφαίνει εκ περιτροπής και για αυτό οι δυο αυτοί διαφορετικοί τρόποι δουλειάς είναι απλώς παραλλαγές της εργασίας του ίδιου ατόμου και όχι ακόμα ιδιαίτερες μόνιμες λειτουργίες διαφόρων ατόμων, ακριβώς όπως το σακάκι που φτιάχνει ο ράφτης μας σήμερα και το παντελόνι που φτιάχνει αύριο, αποτελούν μόνο ποικιλίες

της ίδιας ατομικής εργασίας. Η απλή επισκόπηση μας δείχνει ακόμα ότι στην κεφαλαιοκρατική μας κοινωνία, ανάλογα με την εναλλασσόμενη κατεύθυνση στη ζήτηση εργασίας, μια ορισμένη μερίδα ανθρώπινης εργασίας προσφέρεται εκ περιτροπής τότε με τη μορφή της ραφτικής και τότε με τη μορφή της υφαντικής. Μπορεί η αλλαγή αυτή στη μορφή της εργασίας να μη γίνεται χωρίς προστριβές, γίνεται όμως υποχρεωτικά. Αν παραβλέψουμε τον καθορισμένο χαρακτήρα της παραγωγικής δραστηριότητας και επομένως τον ωφέλιμο χαρακτήρα της εργασίας, εκείνο που απομένει απ' αυτήν είναι ότι αποτελεί ξόδεμα ανθρώπινης εργατικής δύναμης. Παρά το γεγονός ότι η ραφτική και η υφαντική είναι ποιοτικά διαφορετικές παραγωγικές δραστηριότητες, είναι και οι δυο παραγωγικό ξόδεμα ανθρώπινου μυαλού, ανθρώπινων μυώνων, νεύρων, χεριών κλπ. και μ' αυτή την έννοια είναι και οι δυο ανθρώπινη εργασία. Είναι απλώς δυο διαφορετικές μορφές ξοδέματος ανθρώπινης εργατικής δύναμης. Η ίδια η ανθρώπινη εργατική δύναμη πρέπει βέβαια να είναι λίγο-πολύ αναπτυγμένη για να ξοδεύεται με τη μια ή την άλλη μορφή. Η αξία του εμπορεύματος όμως εκφράζει απλώς ανθρώπινη εργασία, ξόδεμα ανθρώπινης εργασίας γενικά. Ακριβώς όπως στην αστική κοινωνία ένας στρατηγός ή τραπεζίτης παίζουν μεγάλο ρόλο, ενώ ο άνθρωπος γενικά παίζει ψωραλέο ρόλο, το ίδιο γίνεται και εδώ με την ανθρώπινη εργασία. Είναι ξόδεμα απλής εργατικής δύναμης που τη διαθέτει κατά μέσο όρο στον οργανισμό του σώματός του κάθε συνηθισμένος άνθρωπος, χωρίς ιδιαίτερη κατάρτιση. Είναι αλήθεια ότι η απλή μέση εργασία αλλάζει το χαρακτήρα της σε διάφορες χώρες και εποχές, είναι όμως καθορισμένη σε μια δοσμένη κοινωνία. Η συνθετότερη εργασία σημαίνει μόνο εργασία απλή,

ανυψωμένη σε δύναμη ή καλύτερα, πολλαπλασιασμένη απλή εργασία έτσι, που μια μικρότερη ποσότητα σύνθετης εργασίας να είναι ίση με μια μεγαλύτερη ποσότητα απλής εργασίας. Η πείρα δείχνει ότι η αναγωγή αυτή γίνεται διαρκώς. Ένα εμπόρευμα μπορεί να είναι το προϊόν της πιο σύνθετης εργασίας, η αξία του όμως το εξισώνει με το προϊόν της απλής εργασίας και γι' αυτό εκφράζει μόνο ορισμένη ποσότητα απλής εργασίας. Οι διάφορες αναλογίες στις οποίες τα διάφορα είδη εργασίας ανάγονται σε απλή εργασία σαν μετρική τους μονάδα, καθορίζονται από ένα κοινωνικό προτσές πίσω από την πλάτη των παραγωγών, και γι αυτό τους φαίνονται ότι έχουν καθιερωθεί από τη συνήθεια. Για λόγους απλοποίησης κάθε είδος εργατικής δύναμης θα το θεωρούμε από δω και εμπρός σαν άμεσα απλή εργατική δύναμη κι έτσι θ' απαλλαχτούμε από τον κόπο να κάνουμε τη σχετική αναγωγή σε κάθε ξεχωριστή περίπτωση.

Όπως λοιπόν στις αξίες του σακακιού ή του πανιού κάνουμε αφαίρεση από τη διαφορά στις αξίες χρήσης τους, έτσι και στις εργασίες που εκφράζονται με αυτές τις αξίες κάνουμε αφαίρεση από τη διαφορά που υπάρχει στις ωφέλιμες τους μορφές, από τη ραφτική και την υφαντική. Όπως οι αξίες χρήσης σακάκι και πανί είναι ενώσεις σκόπιμων παραγωγικών δραστηριοτήτων με ύφασμα και νήμα, ενώ οι αξίες σακάκι και πανί είναι απλά ομοειδή πηγματα εργασίας, έτσι και οι εργασίες που περιέχονται σ' αυτές τις αξίες λογαριάζονται όχι γιατί χρησιμοποίησαν παραγωγικά το ύφασμα και το νήμα, αλλά μόνο σαν ξοδέματα ανθρώπινης εργατικής δύναμης. Τα στοιχεία που δημιουργούν τις αξίες χρήσης σακάκι και πανί είναι η ραφτική και η υφαντική ακριβώς χάρη στην ποιοτική τους διαφορά. Οι εργασίες αυτές

είναι ουσία της αξίας του σακακιού και της αξίας του πανιού μόνο εφόσον γίνεται αφαίρεση από την ιδιαίτερη ποιότητά τους και εφόσον έχουν και οι δυο την ίδια ποιότητα, την ποιότητα ότι είναι ανθρώπινη εργασία.

Το σακάκι και το πανί όμως δεν είναι μόνο αξίες γενικά, αλλά και αξίες ορισμένου μεγέθους, σύμφωνα μάλιστα με την υπόθεσή μας το σακάκι έχει διπλάσια αξία απ' την αξία που έχουν δέκα πήχες πανί. Που οφείλεται η διαφορά αυτή στα μεγέθη των αξιών τους? Στο ότι το πανί περιέχει τη μισή μόνο εργασία του σακακιού, έτσι που για την παραγωγή του δεύτερου η εργατική δύναμη πρέπει να ξοδεύεται επί διπλάσιο χρονικό διάστημα απ' ότι ξοδεύεται για την παραγωγή του πρώτου.

Αν λοιπόν σχετικά με την αξία χρήσης έχει σημασία μόνο η ποιότητα της εργασίας που περιέχεται στο εμπόρευμα, σχετικά με το μέγεθος της αξίας έχει σημασία μόνο η ποσότητά της, αφού αναχθεί πρώτα σε ανθρώπινη εργασία χωρίς καμιά παραπέρα ποιότητα. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για το πώς και τι της εργασίας, στη δεύτερη για το πόσο, για τη χρονική της διάρκεια. Μια και το μέγεθος της αξίας ενός εμπορεύματος εκφράζει μόνο την ποσότητα της εργασίας που περιέχεται σ' αυτό, πρέπει τα εμπορεύματα που παίρνονται σε ορισμένες αναλογίες να είναι πάντα αξίες ίσου μεγέθους.

Αν η παραγωγική δύναμη όλων των ωφέλιμων εργασιών που απαιτούνται για την παραγωγή λχ. ενός σακακιού μένει αμετάβλητη, τότε το μέγεθος της αξίας των σακακιών θα αυξάνει μαζί με την αύξηση της ποσότητάς τους. Αν ένα σακάκι αντιπροσωπεύει χ μέρες εργασίας, τότε 2 σακάκια αντιπροσωπεύουν 2χ μέρες εργασίας κλπ. Ας

υποθέσουμε όμως ότι αυξάνει στο διπλάσιο ή πέφτει στο μισό η εργασία που είναι αναγκαία για την παραγωγή ενός σακακιού. Στην πρώτη περίπτωση ένα σακάκι έχει τόση αξία, όση είχαν προηγούμενα δυο σακάκια, στη δεύτερη περίπτωση δυο σακάκια έχουν τόση αξία όση είχε προηγούμενα ένα, παρότι που και στις δυο περιπτώσεις ένα σακάκι εξακολουθεί όπως και πρώτα να προσφέρει τις ίδιες υπηρεσίες και να περιέχει όπως και πρώτα ωφέλιμη εργασία της ίδιας ποιότητας. Άλλαξε όμως η ποσότητα της εργασίας που ξοδεύτηκε για την παραγωγή του.

Ένα μεγαλύτερο ποσό αξίας χρήσης αποτελεί αυτό καθεαυτό μεγαλύτερο υλικό πλούτο, τα δυο σακάκια είναι περισσότερα από ένα. Με δυο σακάκια μπορείς να ντύσεις δυο ανθρώπους, με ένα μόνο έναν άνθρωπο κλπ . Και όμως μπορεί σε μια αυξανόμενη μάζα του υλικού πλούτου ν' αντιστοιχεί μια ταυτόχρονη πτώση του μεγέθους της αξίας του. Αυτή η αντιθετική κίνηση πηγάζει από το διφυή χαρακτήρα της εργασίας. Η παραγωγική δύναμη είναι φυσικά πάντα παραγωγική δύναμη ωφέλιμης, συγκεκριμένης εργασίας και καθορίζει πραγματικά μόνο το βαθμό της αποτελεσματικότητας της σκόπιμης παραγωγικής δραστηριότητας σε ένα δοσμένο χρονικό διάστημα. Γι' αυτό, η ωφέλιμη εργασία θα γίνει πλουσιότερη ή φτωχότερη πηγή προϊόντων απευθείας ανάλογα με την αύξηση ή την πτώση της παραγωγικής της δύναμης. Αντίθετα μια αλλαγή στην παραγωγική δύναμη δεν θίγει αυτή καθεαυτή καθόλου την εργασία που εκφράζεται σε αξία. Μια και η παραγωγική δύναμη ανήκει στη συγκεκριμένη ωφέλιμη μορφή της εργασίας, δεν μπορεί φυσικά να θίγει πια την εργασία μόλις κάνουμε αφαίρεση από τη συγκεκριμένη ωφέλιμη μορφή της. Γι' αυτό,

ανεξάρτητα από τις αλλαγές στην παραγωγική δύναμη, η ίδια εργασία δίνει πάντα στα ίδια χρονικά διαστήματα το ίδιο μέγεθος αξίας. Προσφέρει όμως στο ίδιο χρονικό διάστημα διαφορετικά ποσά αξιών χρήσης, περισσότερα, όταν ανεβαίνει η παραγωγική δύναμη, λιγότερα, όταν πέφτει. Η ίδια λοιπόν αλλαγή στην παραγωγική δύναμη, που αυξάνει τη γονιμότητα της εργασίας κι επομένως τη μάζα των αξιών χρήσης που προσφέρει, μειώνει το μέγεθος της αξίας αυτής της αυξημένης συνολικής μάζας, εφόσον ελαττώνει το ποσό του χρόνου εργασίας που είναι απαραίτητος για την παραγωγή της. Το ίδιο και αντίστροφα.

Κάθε εργασία είναι από τη μια ξόδεμα ανθρώπινης εργατικής δύναμης με τη φυσιολογική έννοια, και μ' αυτή την ιδιότητα της όμοιας ανθρώπινης ή αφηρημένης ανθρώπινης εργασίας αποτελεί την αξία του εμπορεύματος. Κάθε εργασία είναι από την άλλη ξόδεμα ανθρώπινης εργατικής δύναμης με την ιδιαίτερη καθορισμένα σκόπιμη μορφή, και με την ιδιότητα αυτή της συγκεκριμένης ωφέλιμης εργασίας παράγει αξίες χρήσης.

4.1 ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΦΕΤΙΧΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ

Πολλά επιτεύχθηκαν όταν εντυπώθηκε τελικά στις μάζες (σε όλων των ειδών τα ρηχά πνεύματα και εκείνους που χωνεύουν βιαστικά) το αίσθημα ότι υπάρχουν πράγματα που δεν πρέπει να αγγίζουν, ότι υπάρχουν άγια βιώματα μπροστά στα οποία πρέπει να βγάζουν τα παπούτσια τους και να κρατούν μακριά τα ακάθαρτα χέρια τους και αυτό είναι σχεδόν το μεγαλύτερο βήμα τους προς την ανθρώπινη ιδιότητα. Αντίστροφα, δεν υπάρχει ίσως τίποτε στους λεγόμενους καλλιεργημένους, τους πιστούς των « μοντέρνων ιδεών» που να προκαλεί τόση αηδία όση η έλλειψη ντροπής που έχουν, η αυτοικανοποιούμενη θρασύτητα του ματιού και του χεριού με την οποία αγγίζουν, γλείφουν και ψηλαφούν τα πάντα και είναι δυνατό να βρίσκεται σήμερα περισσότερη σχετική ευγένεια του γούστου και του σεβασμού στο λαό, στο κατώτερο λαό, και ειδικά στους αγρότες, παρά στον αναγιγνώσκοντα εφημερίδες ημίκοσμο του πνεύματος, τους καλλιεργημένους. Φρίντιχ Νίτσε «Πέρα από το καλό και το κακό» Δώδεκα γελοιογραφίες του Μωάμεθ. Ο Μωάμεθ τρομοκράτης. Σε Δανική εφημερίδα με σκοπό εκπαιδευτικό προκειμένου, όπως λέει θρασύτατα η ίδια η εφημερίδα, οι μουσουλμάνοι της χώρας «να μάθουν ότι ζώντας σε μια εκκοσμικευμένη κοινωνία [πρέπει] να είναι έτοιμοι να αποδεχθούν τον σαρκασμό και τη γελοιοποίηση» Η προβολή, το καψόνι: έτσι μαθαίνει ο απαίδευτος και ο ανώριμος ανατολίτης.

Ελευθερία της έκφρασης; Μα ποιος περιόρισε ποτέ την ελευθερία της έκφρασης των προπαγανδιστών των ναζί όταν επρόκειτο να επιτεθούν στους αντιπάλους του καθεστώτος.

Το μελάνι των Δανών σκιτσογράφων είναι το λίπος του γουρουνιού στο οποίο κάποτε οι αποικιοκράτες βούταγαν τις σφαίρες που θα ξέσκιζαν τα σώματα των μουσουλμάνων θα ήμασταν αλληλέγγυοι σε θύματα θεοκρατικών καθεστώτων, σε εξεγερμένους που σπάνε τις παλιές τις πλάκες και γκρεμίζουν από τα βάραθρά τους τους παλιούς θεούς. Όμως η κοσμιότητα κατά τη συνάντηση με τον ξένο πολιτισμό, έθνος, οικογένεια επιβάλλει τον σεβασμό σε ότι θεωρεί ο ίδιος πολιτισμό.

Οι «τελευταίοι άνθρωποι» νομίζουν ότι μπορούν να κοροϊδεύουν ατελείωτα. Όμως υπάρχουν όρια. Ορθά το ισραηλίτικο συμβούλιο δεν συμμερίστηκε την άνθηση του χιούμορ του Θ. Αθανασιάδη για τα «γυμνά φούρνου» και ορθά με την σειρά τους οι ρηγάδες τον γιαούρτωσαν για τους δικούς τους λόγους. Δεν είναι υγιής η οργισμένη αντίδραση απέναντι σε κάποιον που νηφάλια και με επιχειρήματα ισχυρίζεται ότι δεν υπήρξαν ποτέ τα στρατόπεδα συγκέντρωσης;

Κάθε πολιτισμός αποδίδει τιμές, σέβεται, αντιμετωπίζει με δέος και έναν κάποιο φόβο, υπερασπίζεται με πάθος μια υπερβατική τάξη, σύμβολα, τελετουργίες, νοήματα, θεούς, μύθους. Δεν υπάρχει λαός χωρίς τα δικά του «*ιερά*» και «*όσια*». Η πλήρως εκκοσμικευμένη κοινωνία είναι μια φιλελεύθερη ουτοπία που αντιστοιχεί στη διάχυση του ιερού στην τρέχουσα καθημερινότητα, στις οικείες σχέσεις μια διαδικασία που ξεκίνησε με τον προτεσταντισμό και συνεχίζεται στο σύγχρονο lifestyle.

Η μετανεωρική αντίληψη που επικεντρώνεται στην εμμένεια ιεροποιεί το πρόσωπο ή καλύτερα τις ρέουσες προσωπικές εμπειρίες και αναφέρεται σ' ένα κόσμο από φευγαλέες στιγμιαίες εντυπώσεις που διαμεσολαβούνται από εμπορεύματα, τα σύγχρονα κρατικά σκεύη. Λατρεύει τους σταρ, παραδίδεται στις χαρισματικές προσωπικότητες, αποζητά την ασφάλεια, την οικειότητα, τις μικρές ιδιωτικές στιγμές, υπερασπίζεται την αξία της ζωής και προπάντων τα ατομικά δικαιώματα που αναλύονται στο σεβασμό των σεξουαλικών προτιμήσεων, την ελευθερία των καταναλωτικών επιλογών, την άρση των περιορισμών στην προσωπική διάχυση, αλλά και τη χρήση μικρών πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων (εθνοτικών, θρησκευτικών, ιδεολογικών, ενδυματολογικών) ως κωδικών ατομικής αναγνώρισης και «κοινοτικής» συσπείρωσης.

Στη σύγχρονη θρησκεία της εμμένειας συνυπάρχουν σε όλη την έκταση του κοινωνικού πεδίου ο διασυρμός των πάντων και η «πολιτικά ορθή» συμπεριφορά που διεκδικεί δικαιώματα πάνω στο οτιδήποτε. Κάθε κοινότητα, θραύσμα ενός κατακερματισμένου κόσμου, προσπαθεί να εξυψώσει και απαιτεί σεβασμό και πολιτικά ορθή στάση απέναντι στα μικρά προσωπικά γνωρίσματα που υψώνει σε ίδιους κώδικες αναγνώρισης. Όμως αυτή η προβολή στον κόσμο έχει να κάνει μάλλον με την εσωτερική κατανάλωση και συσπείρωση παρά με την άρθρωση ενός δημόσιου ηγεμονικού λόγου. Άλλωστε, αυτοί οι κωδικοί δεν έχουν κατά κανόνα να κάνουν με τους όρους μιας πραγματικής κοινωνικότητας μπορεί να παίρνουν τους εαυτούς τους πολύ σοβαρά ως το άπαν(όπως ακριβώς κάνει κάθε εμπόρευμα με την εικόνα του) αλλά στην αγορά, τον κόσμο, αντιμετωπίζονται όπως όλα

τα εμπορεύματα: είναι εφήμεροι και αναλώσιμοι. Ο διασυρμός, η βεβήλωση, η απαξίωση, η «ιεροσυλία» δεν είναι παρά ο τρόπος γρήγορης απόσυρσης των εν λόγω ιδιότυπων εμπορευμάτων. Λες και έχει πραγματωθεί σε αυτήν τη θρησκεία της εμμένειας η βουδιστική λατρεία του Κενού και του Τίποτα ως λατρεία του κενού και του τίποτα. Πρόκειται για μια ακραία θρησκευτική αρνησικοσμία και καθώς εν τέλει ο κόσμος διαλύεται σε προσωπικά βιώματα το μόνο που έχει σημασία είναι τα ανθρώπινα δικαιώματα που καθιστούν δυνατά τέτοια βιώματα. Χάνεται ο σεβασμός ο οργανωτικός ρόλος των απρόσωπων δημοσίων τελετουργικών και υπερβατικών υποστάσεων περνάει σε δεύτερη μοίρα ή βρίσκεται εκτός της δημόσιας σφαίρας. Οι λέξεις που κάποτε κατά τον Cassirer ξεκίνησαν ως ονόματα στιγμιαίων θεοτήτων έχουν ξεπέσει σε χρηστικά μέσα, απλά σημαίνοντα. Ο συμβολικός πλούτος της κοινωνίας αποψιλώνεται, χάνει την λάμψη και τη μαγεία που του έδιναν κάποτε οι θυσίες των ιερέων. Και δεν πρόκειται μόνο για τον εξευτελισμό και την αποδυνάμωση θρησκευτικών συμβόλων αλλά και έργων τέχνης, αρχαιολογικών και ιστορικών τόπων δια της χρήσης τους από τη διαφήμιση, την εμπορευματοποίησή τους κ.λ.π.

Ακόμα και τα πιο ανοιχτά μυαλά καταλαβαίνουν την «ιεροσυλία» με τα σκίτσα μόνο με όρους σεβασμούς της προσωπικότητας (των μουσουλμάνων, των μεταναστών, των άλλων). Όχι με όρους σεβασμού προς μια απρόσωπη (θυσιαστική) τάξη, η οποία είναι ακριβώς αυτή που επιτρέπει στο εγώ να σκίσει τα ατέλειωτα μπερδεμένα νήματα του κουβαριού της αυτοαναφορικότητάς του και ν ανοίξει μια διέξοδο προς το έξω, το άλλο, το μακρινό. Οι

θρησκείες, μέρη εκμεταλλευτικών και εξουσιαστικών κοινωνιών, χειραγωγούσαν τους πιστούς, συσκοτιζαν την ταξική συνείδηση των από κάτω και εξασφάλιζαν την ηγεμονία των κρατούντων. Όμως το θρησκευτικό τελετουργικό επέτρεπε ορισμένους τρόπους παθιασμένης έκφρασης των πιστών, ενώ η ιεροποιημένη εμμένεια στερεί από τους ανθρώπους τα εκφραστικά μέσα και τους καθιλώνει σε ρόλους σιωπηλού θεατή και παρά τις διακηρύξεις για την ελευθερία της έκφρασης. Η εμμονή στην αμεσότητα, η θρησκευτική απολυτοποίηση του προσωπικού βιώματος, που ενισχύεται από όλη την κουλτούρα των μέσων μαζικής επικοινωνίας, επιτρέπει στον ηγέτη να αποφεύγει τη δέσμευση σε πρόγραμμα ή θέσεις και να κρίνεται δίνοντας μια παράσταση για την καθημερινή του ζωή, την υποτιθέμενη ειλικρίνεια και αυθεντικότητά του, την προθυμία του να μοιραστεί τα προσωπικά του βιώματα. Έτσι οι Αμερικανοί ή οι Άγγλοι πολίτες θα απέπεμπαν τον Μπλερ ή τον Μπους αν τους έλεγαν ψέματα για τη συζυγική τους ζωή αλλά ανέχονται το ότι τους εξαπάτησαν προκειμένου να ξεκινήσουν τον πόλεμο στο Ιράκ. Ούτε η ορθολογικότητα φαίνεται να κερδίζει κάτι στη μετανεωτερική αυτή μορφή θρησκευτικότητας. Το Ισλάμ εδώ και δώδεκα αιώνες από την εποχή του Αλ Χαλάτζ έχει γνωρίσει στις τάξεις του πολλούς θαρραλέους αμφισβητίες - ανανεωτές της ιερής του τάξης που τα ιερατεία του καιρού τους, τους κατεδίωξαν και τους θανάτωσαν ως βλάσφημους, εγκληματίες και ιερόσυλους.

Ο Παύλος γράφει στην προς Ρωμαίους επιστολή «την αμαρτία δεν θα είχα γνωρίσει χωρίς τον νόμο... διότι χωρίς τον νόμο η αμαρτία είναι νεκρή». Πράγματι η ιεροσυλία δεν υφίσταται χωρίς την ιερή τάξη που προσβάλλει, δεν είναι η πράξη ενός ποταπού προπαγανδιστή,

προϋποθέτει μια εσωτερική σχέση με το ιερό/ ανίερο και ο ιερόσυλος δε μπορεί να επιτελέσει το ιστορικό του έργο χωρίς να έχει απέναντί του τον ιεροεξεταστή. Ή αλλιώς: η αμφισβήτηση της ιερής σφαίρας ενός πολιτισμού, δηλαδή του σκληρού πυρήνα των κοσμοαντιλήψεων και του συμβολικού του εξοπλισμού, έχει ένα οραματικό-συγκρουσιακό χαρακτήρα και οι οριακές στάσεις στις οποίες οδηγούνται οι αμφισβητίες τους χαρακτηρίζουν βέβηλους και ιερόσυλους και προκαλούν εναντίον τους τις διώξεις και την ενδεχόμενη θανάτωσή τους. Και αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο διατηρείται, ζωογονείται, ανανεώνεται ή αντίθετα πεθαίνει και αναγεννιέται η ιερή τάξη ενός πολιτισμού θυσιαστική αποκαλούσε ορθά ο Ρενέ Ζιράρ αυτή την τάξη. Απατώνται οι ισλαμιστές, η «Γιούλαντς

Πόσταν» είναι πολύ πιθανόν να δημοσιεύσει τις γελοιογραφίες για το ολοκαύτωμα ή για το οτιδήποτε. Είπαμε η γρήγορη απαξίωση είναι μέρος της λειτουργίας του συστήματος. Ο σκληρός πυρήνας της δυτικής μετανεωτερικότητας είναι η οικονομία της αγοράς, ο φετιχισμός του εμπορεύματος, η διάλυση της δημόσιας ζωής, η κοινωνία του θεάματος η υλική προσβολή τους εξαντλεί τα όρια της ανεκτικότητας του συστήματος. Αυτοί είναι οι θεοί που πρέπει να γκρεμιστούν από τα βάθρα τους. Είναι μέσα από τις φλόγες αυτής της αναμέτρησης που ελπίζουμε να γεννηθεί ένας νέος κόσμος πλήρης νοήματος, μια λαμπρή συμβολική τάξη και ίσως νέες μορφές διαμεσολάβησης της ανθρωπότητας με τα όλως άλλα της.

4.2 Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΜΙΣΘΩΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο καπιταλισμός μετασχηματίζει τη ζωή σε χρήμα απαραίτητο για την επιβίωση. Τείνει κανείς να κάνει οτιδήποτε για ένα σκοπό που διαφέρει απ' αυτόν που υποδηλώνει το περιεχόμενο της δραστηριότητάς του. Αυτή είναι η λογική της αλλοτρίωσης: γίνεται κανείς ένας άλλος · το σύστημα της μισθωτής εργασίας κάνει κάποιον ξένο προς ό,τι κάνει, προς ό,τι είναι, προς τους άλλους.

Βέβαια η ανθρώπινη δραστηριότητα δεν παράγει μόνο αγαθά και σχέσεις, αλλά και αναπαραστάσεις. Ο άνθρωπος δεν είναι *homo faber* : ο υποβιβασμός της ανθρώπινης ζωής στην οικονομία (από τότε που την ανέλαβε ο επίσημος μαρξισμός) χρονολογείται από την ενθρόνιση του κεφαλαίου. Κάθε δραστηριότητα είναι *συμβολική*: δημιουργεί ταυτόχρονα και προϊόντα και μια θεώρηση του κόσμου. Η χωροταξία ενός πρωτόγονου χωριού

« συνοψίζει και επιβεβαιώνει τις σχέσεις μεταξύ του Ανθρώπου και του σύμπαντος, μεταξύ της κοινωνίας και του υπερφυσικού κόσμου, μεταξύ των ζωντανών και των νεκρών » (Λεβί-Στρως).

Ο φετιχισμός του εμπορεύματος είναι απλά η μορφή που παίρνει αυτός ο συμβολισμός σε κοινωνίες που κυριαρχούνται από την ανταλλαγή.

Καθώς το κεφάλαιο τείνει να παράγει τα πάντα ως κεφάλαιο, να κατακερματίζει τα πάντα για να τ' ανασυνθέτει με τη βοήθεια των σχέσεων της αγοράς, μετατρέπει και την αναπαράσταση σ' ένα ειδικευμένο τομέα της παραγωγής. Απογυμνωμένοι από τα μέσα της υλικής τους ύπαρξης, οι μισθωτοί είναι απογυμνωμένοι και από τα μέσα παραγωγής των ιδεών τους, που παράγονται από έναν ειδικευμένο

τομέα (εξ ου και ο ρόλος των «διανοούμενων», όρος που καθιερώθηκε στη Γαλλία από το *Μανιφέστο των* (ντρεϊφουσικών) *Διανοούμενων* το 1898). Ο προλετάριος λαμβάνει αυτές τις αναπαραστάσεις (τις ιδέες, τις εικόνες, τους υπόρρητους συνειρμούς, τους μύθους) όπως λαμβάνει απ' το κεφάλαιο τις άλλες πτυχές της ζωής του. Σχηματικά μιλώντας, ο εργάτης του δέκατου ένατου αιώνα *παρήγαγε* τις ιδέες του (ακόμα και τις αντιδραστικές) στο καφενείο, στο μπαρ ή στη λέσχη, ενώ ο σημερινός εργάτης *βλέπει* τις δικές του στην τηλεόραση —μια τάση που ασφαλώς θα ήταν γελοίο να προεκταθεί σε βαθμό ώστε να υπαχθεί σ' αυτήν το σύνολο της πραγματικότητας.

Ο Μαρξ όρισε την *ιδεολογία* ως το υποκατάστατο μιας πραγματικής αλλά αδύνατης αλλαγής: η αλλαγή βιώνεται στο επίπεδο του φανταστικού. Ο σύγχρονος άνθρωπος βρίσκεται σ' αυτήν την κατάσταση σε κάθε σφαίρα της ζωής του. Δε μετασχηματίζει πλέον τίποτα παρά μόνο σε εικόνες. Ταξιδεύει για ν' ανακαλύψει εκ νέου τα στερεότυπα της ξένης χώρας· αγαπά με τέτοιο τρόπο ώστε να παίζει το ρόλο του φλογερού εραστή ή της τρυφερής ερωμένης κτλ. Έχοντας στερηθεί την εργασία (εννοούμενη ως μετασχηματισμός του περιβάλλοντος και του εαυτού) μέσω της μισθωτής εργασίας, ο προλετάριος ζει το «θέαμα» της αλλαγής.

Ο σημερινός μισθωτός δε ζει μέσα στην «αφθονία» συγκριτικά με τον εργάτη του δέκατου ένατου αιώνα που ζούσε μέσα στη «φτώχεια». Ο μισθωτός δεν καταναλώνει απλώς αντικείμενα αλλά αναπαράγει τις οικονομικές και πνευματικές δομές που τον βαρύνουν. Είναι ακριβώς γι' αυτόν το λόγο, αντίθετα με την άποψη του *Invariance*, που δεν μπορεί ν' απελευθερωθεί απ' αυτές τις αναπαραστάσεις παρά μόνο καταστρέφοντας την υλική τους βάση. Ζει μέσα σε μια κοινότητα σημείων που τον αναγκάζουν να συνεχίζει: υλικά (πίστωση), ιδεολογικά και ψυχολογικά (αυτή η κοινότητα είναι

απ' τις λίγες που υπάρχουν). Όμως δεν καταναλώνει κανείς μόνο σημεία: οι καταναγκασμοί είναι εξίσου πολλοί, και πρώτα απ' όλα οικονομικοί (λογαριασμοί που πρέπει να πληρωθούν κτλ). Το κεφάλαιο στηρίζεται στην παραγωγή και πώληση αντικειμένων. Ότι αυτά τα αντικείμενα λειτουργούν ως *σημεία* (και μερικές φορές κυρίως ως τέτοια) είναι μεν γεγονός, αλλά αυτό δεν αναιρεί σε καμιά περίπτωση την υλικότητά τους. Μόνο οι διανοούμενοι πιστεύουν ότι ζουν σ' έναν κόσμο που αποτελείται μόνο από σημεία.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Αναμφισβήτητα, το συμπέρασμα που βγάζουμε από τη μελέτη αυτής της εργασίας είναι ότι το χρήμα παίζει σημαντικό ρόλο τόσο στην καθημερινή μας ζωή, όσο και στις σύγχρονες βιομηχανικές οικονομίες. Μπορούμε να πούμε ότι το χρήμα είναι μια από τις μεγαλύτερες ανακαλύψεις του ανθρώπου. Δίχως την ανακάλυψη του χρήματος, ουσιαστικά δεν θα υπήρχε οικονομία.

Από την άλλη πλευρά όμως, η αλόγιστη χρήση του χρήματος μπορεί να οδηγήσει στην εμπορευματοποίησή του, στην αλλοτρίωση του ανθρώπου και στον φетиχισμό του εμπορεύματος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ – ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ

ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ (5 ΜΑΪΟΥ 1818 – 14

ΜΑΡΤΙΟΥ

1883): Ο Καρλ Μάρξ γεννήθηκε στις 5
Μαΐου 1818

στο Τρίερ της Γερμανίας. Οι γονείς του ήταν
ο Χίρσελ

και η Ενριέτα Μαρξ. Ο Μαρξ είχε λάβει την
κλασσική
εκπαίδευση, τελειώνοντας το δημοτικό και το
γυμνά -

σιο. Το 1830 τελείωσε το γυμνάσιο και το
1833 πήγε

στο πανεπιστήμιο της Βόννης για να
σπουδάσει νομικά. Το 1841 παίρνει ντοκτορά στην φιλοσοφία από το
πανεπιστήμιο της Jena. Το 1844 εξέδωσε το βιβλίο Economic and
philosophic manuscripts στο οποίο πραγματεύεται τις ιδέες του περί
αλλοτρίωσης από την καπιταλιστική κοινωνία. Το 1847 έγραψε το
βιβλίο The Poverty of Philosophy. Στις 21 Φλεβάρη 1848 εκδίδει το
βιβλίο του «Το κομμουνιστικό μανιφέστο». Στην συνέχεια, το έτος
1867 εκδίδει τον πρώτο τόμο του συγγράμματος του «Κεφάλαιο» με το
οποίο καθιερώθηκε ως μεγάλος οικονομολόγος, φιλόσοφος και
επαναστάτης. Στις 14 Μαρτίου πεθαίνει στο Λονδίνο. Από αυτή την
περίοδο και μετά η κόρη του Ελεανόρ, η οποία ήταν κοινωνιολόγος,
ανέλαβε να διεκπεραιώσει την έκδοση των υπόλοιπων τόμων του
Κεφαλαίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ ΔΗΜ. ΣΟΥΡΑ, ΧΡΗΜΑ – ΠΙΣΤΗ – ΤΡΑΠΕΖΕΣ -, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΘ. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ, ΑΘΗΝΑ 2002
- ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ, ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ, ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ, 1979
- Π.Α. ΚΙΟΧΟΣ – Γ.Δ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ, ΧΡΗΜΑ – ΠΙΣΤΗ – ΤΡΑΠΕΖΕΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, ΑΘΗΝΑ 2000
- ΠΑΤΡΙΝΟΣ. Θ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, ΧΡΗΜΑ – ΤΡΑΠΕΖΕΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ, ΑΘΗΝΑ 1999
- ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ.Μ.Ι., ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΧΡΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΙΣΤΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ.Ν.ΣΑΚΚΟΥΛΑ 1981
- J.K. GALBRAITH, ΤΟ ΧΡΗΜΑ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ, ΑΘΗΝΑ 1976
- ΛΟΥΚΑΤΖ ΓΚΙΟΡΚΙ , ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΑΞΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ , ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΟΔΥΣΣΕΑΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ INTERNET

- www.answers.com/topic/karl-marx
- www.w3c.org
- www.marxist.org/archive/marx/bio/marx/eng - 1869
- www.econlib.org/library/enc/bios/Marx
- www.spartacus.schoolnet.co.uk/Tumarx
- www.epohi.gr
- www.kokkinonima.gr